ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

19[illegible]3

Ч. 6. ЧЕРВЕНЬ

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата . . . . 13·— зол.
Піврічна „ . . . . 7·— „
Чвертьрічна „ . . . . 3·50 „
Ціна поодинокого числа . 1·20 „
Для членів „Червоної Калини“
чвертьрічно . . . . . . 3·— „
Для заграниці 2 доляр'и річно.

За кордоном приймають передплату на „Літопис Червоної Калини“ та впис членів: В Сполучених Держ. Північної Америки: Myron Surmach, 103. Avenue A, New-Jork, N. J. USA. — В Канаді: The Ukrainian Legion, Winnipeg, Man. P. O. Box 2121. — В Чехословаччині: Ukrainskyj Hromadskyj Vydavnycyj Fond, Praha-Vrovice, Brožikova ul. č. 390. —:—:—:—:—:—:— —:—:—:—:—:—:—:—:—:— Конто П. К. О. ч. 410.185. —:—:—:—:—:—:—:—:—:—

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕВОНО КАЛИНИ“, Львів, Зиморовича 3.

НАЙНОВІЩІ ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЬКО БОРЩАК — РЕНЕ МАРТЕЛЬ

МАЗЕПА

(Життя й пориви великого гетьмана)

Перша модерна біоґрафія Мазепи, на основі нових невідомих джерел з окремим додатком: Поемами Байрона і Віктора Гюґо — 190 ст. друку більшого формату. — Ціна зл. 5·80, для членів „Червоної Калини“ зл. 2·90.

ОМЕЛЯН ПОПОВИЧ

ВІДРОДЖЕННЯ БУКОВИНИ

Одинокі спомини з Буковини, які замикають події від початків її відродження до кінця визвольних змагань 1918—1919 рр., написані відомим буковинським діячем бл. п. інс. Омеляном Поповичом, цінні, як важний вклад у нашу мемуаристику.

РОМАН КУПЧИНСЬКИЙ

У ЗВОРАХ БЕСКИДУ

Третя частина трильоґії зі стрілецького життя „Заметіль“, (І-ша частина „Курилася Доріженька“, ІІ-га „Перед Навалою“), написана, як окрема цілість — легко і щиро. Перед читачем розгортаються картини стрілецького побуту як у фільмі: Перші стежі, перші бої, карпатські походи та пориви молодих стрільців. — Книжка ця повинна мати такий же успіх як попередні частини, що розійшлися у тисячах примірників.

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

V. Річник

ЧИСЛО 6 ЧЕРВЕНЬ 1933

ТЯЖКУ СУЧАСНУ МАТЕРІЯЛЬНУ СКРУТУ НАЙДОШКУЛЬНІШЕ ВІДЧУВАЮТЬ ВИДАВНИЦТВА, МІЖ НИМИ ТАКОЖ НАШ ЖУРНАЛ.

НАШІ ПРОСЬБИ ДО ПЕРЕДПЛАТНИКІВ І ПРИХИЛЬНИКІВ ОСТАЮТЬ БЕЗ ВІДПОВІДІ, НАШІ УПІМНЕННЯ ПОКРИВАЄ МОВЧАНКА.

ЗВЕРТАЄМОСЯ ДО ПОЧУТТЯ ОБОВЯЗКУ І СПРАВЕДЛИВОСТИ НАШИХ ПІСЛЯПЛАТНИКІВ ТА ДОВЖНИКІВ І ПИТАЄМО: ЗВІДКИ МАЄМО ЧЕРПАТИ ФОНДИ НА ЗАПЛАЧЕННЯ ДРУКУ, ПАПЕРУ, ПОЧТИ І Т. П., ЩОБИ НЕ ДАТИ ВПАСТИ ОДИНОКОМУ НАШОМУ ВОЄННО-ІСТОРИЧНОМУ ЖУРНАЛОВІ?

— ХТО НЕ ХОЧЕ, ЩОБИ „ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“ ПЕРЕСТАВ ВИХОДИТИ,

— ХТО НЕ ХОЧЕ, ЩОБИ НА ЙОГО МІСЦІ ПОВСТАЛА ПУСТКА, ЯКОЇ НІЯКІ ІНШІ ВИДАВНИЦТВА НЕ ЗАПОВНЯТЬ, —

— ТОЙ МУСИТЬ НЕГАЙНО ВИРІВНАТИ УСІ ЗАЛЕГЛОСТИ І ЗАПЛАТИТИ БІЖУЧУ ПЕРЕДПЛАТУ.

ВИДАВНИЦТВО.

АНАТОЛЬ КУРДИДИК

СТАЛЬНІ МУМІЇ

О, скільки, скільки тих хрестів
по селах, по загонах
— на них сто тисячі Христів
і в кожного — корона...

Під кожним спить то брат, то син,
над кожним Скорбна Мати
— гей, скільки треба мати сил,
щоб з болю не сконати!...

О, звідки ця велика міць
на ці гроби не впасти,
не вірити, що вічно — ніч
— життя ще не проклясти?

...Леґенди кажуть, що з могил
встають в ночі в задумі —
встають вюнкі, як дим з кадил,
когорти Стальних Мумій...

...І Мумії ідуть у світ,
в той світ, що не помер ще
і в ритм бурхливих днів та літ
цих Мумій бється серце...

Відхід У. С. С. знад Стрипи

(Фраґмент із 1916 р.).

Написав: *Михайло Островерха.*

Наша сотня Романа Сушка стояла в окопах — від цвинтаря с. Беневи до гори в сторону „Веселої". Стояли ми тут від ранньої весни по серпень. Наші окопи були немов кімнати: щоранку замітали, сірника не можна було — під карою — кинути в окопі. Інколи, як московський ґранат насипав землі — треба було вимітати.

Брусілов на право — Бучач, Монастериска — йшов усе вперед. Москалі ждали дня, коли ми, — що з права були вже окружені — здамося їм. Та одного дня — чи не 9-го, або 10-го серпня 1916 р. — ми дістали приказ — увесь полк, — що ніччю відходимо взад.

Якось сумно було. Чи це за подільськими степами, що в літній день синявою миґтіли, а ніччю радісною пахучою тишиною напували душу? Чи в непевності про завтра? Про це й сьогодні годі збагнути. Але було сумно покидати засиджене місце.

На небі був молодик: таємно просвічував путь. Ми нишком, безгомонно покидали окопи. Мовчала ніч — мовчали ми. Лиш цвіркуни співали та стрибунці дзижчали. Дехто шепотів. Курці кляли.

На світанку ми були в Кривому. Тут був довший відпочинок. Тут щось і зїли. Сонце вже було геть-геть на небі, як ми дальше попрямували на Бережани. І щойно пізно вечором дійшли до цілі — село Потутори. Тієї ночі я мав службу — вістун дня. Все спало. Також мій заступник. Прийшов наказ — збірка сотні. І ми ще на світанку зайняли горби (на ліво від села, фронтом до залізничого шляху, по річці Ценівці, в сторону с. Жонівки). Тут ми почали вкопуватись. На дворі стелилася густа рання мряка. На полі стояли ще копиці збіжжа. Наш сотник Сушко сказав мені йти за копицю й передрімати, бо вже дві ночі не спав. Я пішов спати. Гук розірваної ґранати й снопи, що звалилися на мене, збудили мене. Я зірвався, як ошелешений. Московські стежі піхоти й гармати вже нас острілювали. Була вже 11—12 година полудня. Я прибіг у розстрільну. Тут кипіла ще робота — вкопувалися. Каменистий ґрунт — робота важка. В той час наші сапери висадили в повітря міст. Біля 2-ої години вже не можна було копати, бо Москалі почали гурмами підсуватися. Наша чета — командант хорунжий Юлій Домарацький — пішла в запас, 50—40 метрів за розстрільною. Ми вкопувались тут на ново. Наші гармати знад Золотої Липи острілювали Москалів. Сонце пражило. Пахло свіжою землею й зеленим бараболинням, де ми лежали. За залізничим шляхом, де були вже Москалі, зеленів густо ліс, що ховав їх у собі.

Під захід стрілянина прибирала на силі. На ліво кипіло як у казані. В нас уже було багато ранених та вбитих. Де-де між нами чулися стрілецькі жарти, які в міру розгорячення пальби прибирали все більше на силі їх виразу. Сумерк почав котитися полями, клекотня не переставала — й було таке почуття, немов усе це діється як у мішку. Наші часто освічували — Москалі-ж наступали. Наша сотня густим вогнем боронила перехід на річці: Москалі щоразу намагались переходити річку й кожний раз були відперті. Бій кипів до пізного вечора, аж біля 10-ої години, нас, запасну чету, ззаду зайшли Москалі. Ми, завваживши, хильцем підбігли до головної розстрільної. Сказали Сушкові про це. Не вірив. Побіг кілька кроків у зад, а вернувшись, дав наказ стріляти й на Москалів, що йшли нам із заду. З переду-ж наступ Москалів ішов дальше. Ми боронилися так мабуть яких 10 хвилин. Тоді погиб четар Нагайло, ранений був хор. Дорошенко й підхор. Урбан. Коли сотник Сушко побачив, що навалі Москалів не подолає, крикнув: „Хлопці, бігом за мною!" і, від лівого крила сотні, біг у долину. Хто був, біг за ним, а він відстрілювався револьвером від Москалів, що в челюстях темної ночі, окруживши нас із усіх боків, піднімались споміж бараболиння.

Я мигцем побачив біля мене кілька постатей.

Почув удар і звалився до окопу. Горячково підношуся — запалений до втечі за сотником. Та в той-же мент до мене наїжилися штики й полялась московська лайка. І хоч я не бачив, як саме піддаються, зняв руки вгору. Москалі просто виперли мене з окопу в сторону річки Ценівки, себто вели до себе.

Мене в ту-ж мить огорнуло страшне пригноблення, сором: в полоні, та ще й сам! Кинув оком скільки Москалів біля мене — було чотири. Втекти не було мови. Ракети освічували поле бою. Горіла Жонівка, яку Москалі запалили.

Аж тут пронеслось: „Михаську! Й ти тут?" І регіт. Це Роман Старчук. А там десятн. Болехівський, підхор. Роздольський, ба, й хор. Домарацький. Стало веселіше. Нас назбиралося чоловіка десять. Хтось піддав: „Не переходім річки — Сушко зараз контратакою нас відібе!" І коли Москалі нам казали: „Переходи річку!", ми, щоб зволікати, відповідали: „О, ми цю річку знаємо, тут глибоко! В іншому місці..." І поволі посувались берегом у сторону палаючої Жонівки. Москалі щоразу на нас лаяли й поштуркували, щоб іти швидше. Врешті, знову заклекотіли кулемети — з нашого боку таки справді хтось наступав. Та тут Москалі нараз, мов на команду, рухнули й нас пхнули в річку саме там, де справді була глибока. Вода сягала на зріст чоловіка. Москалі йшли за нами.

Ми таки справді стали полоненими.

Фраґменти з боїв на Підзамчу

Спомин учасника, б. хор. УГА, М. Д.*)

Сьогодні не пригадую собі, в який спосіб і з чиєї сторони, як також, в котрім саме місці на відтинку „Підзамче" розпочалася стрілянина... А почалася вона дня 3. XI. 1918. Вже за першими стрілами вулиці опустіли. З цивільного населення лиш тут і там дехто пробігав до сусіда або до склепу й назад. Зате наші стежі частіше появлялися на вулицях, а стійки (застави) боронили поодиноких вулиць чи обєктів. З ринку в напрямі на двірець Підзамче й дальше в сторону Знесіння були наші застави осьтак уставлені: застава около 8 людей зі скорострілом і піхотною пушкою була окопана на жовківській рампі, слідуюча з 2—3 людей уставилася коло церкви св. Анни чи Пятниць на розі вул. Бальонової, дальша (лиш на ніч) боронила доступу до двірця Підзамче — 2-х людей — у вуличці біля казарм т. зв. Дівізіонстренкасерне, інша в силі около 2—3 людей замикала вулицю св. Марка, наступна була окопана на початку вул. мабуть Огіркової біля млина Аксельрада, також 2 людей, передостання стояла — 1 чоловік — на залізничім містку коло бльоку, остання на залізнім мості, що проходить на Знесіння понад залізничий шлях. Крім цих малих застав висилано в ріжні місця стежі для лучби з поготівлям, яке містилося на двірці й яке в міру потреби висилало скріплення на поодинокі позиції. Ми удержували також постійний звязок з Нач. Командою в Нар. Домі телефонічно, а в важніших, більш довірочних справах, осібними післанцями — вістовими.

Таксамо мали ми лучбу, хоч не так уже правильну, з казармами 15 п. австр. піх. на вул. Курковій — через „Кайзервальд". Тому, що залога двірця Підзамче, яка мала держати цілий відтинок „Підзамче", була чисельно за слаба, бо мала в часі між 2. XI. — 10. XI. около 60 людей, змінювалося стійки на позиціях що дві, а то й що три доби з тої простої причини, що не було їх ким змінити. Найгірше було держати становища в ночі, коли противник, знаючи всі стежки та переходи, міг нечайно, ніким незапримічений, закрастися з котрого-б тільки захотів боку. На наше щастя і противник не розпоряджав більшими силами правильного війська, та ми про це не знали й тому часом і без потреби виснажувалися в ночі, захищаючи свої позиції...

Зараз у першій перестрілці впала на нашому відтинку перша жертва, а був нею якийсь цивіль-

В ЗАКОПАХ
картина французького маляра де Бека

*) Гляди „Перший день на Підзамчу", Л. Ч. К. ч. 5, 1933.

ний мужчина в літах около 40, зі сивавою, острою борідкою, низького росту. Знайшли ми його в рівчаку на вул. Обіздовій та ідентичности особи ствердити не могли, бо він не мав при собі жадних документів. Також не можна було ствердити причини смерти, бо ніде на тілі не видно було жадного пострілу ані каплі крови. Можливо, що причиною смерти був серцевий удар. Тому, що ми не знали особи погибшого чи померлого, ані його національної приналежности, смерть його була для нас досить байдужою; за те більше, як на вояків пристало, вразила нас смерть першої жертви по нашій стороні, а саме смерть молоденького, може 16-літнього, ученика, чи челядника чи торговельного практиканта, який згинув на стійці здається коло самого двірця або коло маґазину. Та перша жертва — я бачив його зложеного на марах — загартувала нас та зробила більш відважними. Кожний з нас, бачучи так молодо скошене, майже діточе тіло, сам перед собою сказав, що не сміє завстидатися перед тінями того **героя.**

...А ворог наступав... Одного дня рано, мабуть 6 або 7 листопада, надіхав від сторони головного двірця поїзд. Передом їхала площадка („льора"), скріплена грубими бальками, за нею один ваґон і льокомотива. Тихо підіхала ця ворожа імпровізована панцирка до містка, що переходить понад Замарстинівською вулицею. З нашої сторони ніхто не стріляв до неї. Та коли поїзд доїхав до розкрученої рейки, перехилився в один бік і застряг. В ту мить наша піхотна пушка й скоростріл отворили на неї вогонь так, що ніхто з „панцирки" не міг вийти. Стрілянина тревала довший час. На підмогу панцирці отворив ворог із домів на нас вогонь. Сьогодня не пригадую собі, коли та в який спосіб та „панцирка" відіхала назад...

Іншого дня надлетів над Підзамче ворожий літак. Летів він на яких 500—800 м., а над Підзамчем ще знизився й кинуз кілька бомб. На двірець жадна з них не попала, тільки одна вибухнула кількадесять кроків від двірця у підніжа Високого Замку. Присутні на двірці стрільці почали стріляти з крісів до літака й він негайно завернув назад в напрямі до гол. двірця. На жовківській рампі повнив тоді службу при скоростріл одн. дес. Яворський. Він як вправний скорострільчик прицілився добре до літака й видно ушкодив його, бо літак помітно захитався і стрілою упав у низ, але впав на ворожий бік.

Підчас першого перемиря приїхав на Підзамче відділ Наддніпрянців під командою от. Долуда в силі около 50 людей з одним „Максімом".

Около 10 чи 12 листопада, коли ворог стиснув був нас до самого будинку двірця так, що до обєкту „Дівізіонстренкасерне", яка була для нас важним пунктом (вид на вулиці Жовківську і св. Мартина), мусіли ми з трудом пробиратися, причекалися ми довгоочікуваних УСС-ів. Прийшли вони в силі, здається, пів сотні. З їх прибуттям і вся дотеперішня залога підбадьорилася та енерґічно взялася до відзискання втрачених позицій, що їй вдалося.

В моїй памяти заховався спомин про один випадок. Наш харчевий, пок. хор. Чичилович, прийняв був до помочи кухарям двох різників, в тім одного, якого мали за Поляка (пізніше він держався III. корпусу УГА цілий час аж до її розвалу), бо дуже зле говорив по українськи. Одного дня пішли ті два різники розбирати зарізаного вепра недалеко млина Аксельрада. По якімсь часі прибігають на двірець і кричать, що якісь озброєні люди стероризували їх, забрали їм з рук вепра і понесли в напрямі млина. На цю вістку кинулося кількох стрільців з поготівля в погоню та відібрали вже досить далеко зрабованого вепра. Тими, що були його забрали, були цивільні молоді хлопці, озброєні що правда, але на стільки мало відважні, що на вид надбігаючих наших стрільців, без стрілу втікли до забудовань млина. Цей дрібний факт свідчить вимовно про спосіб боротьби й безпеки необзнакомлених в більшій части з тереном бою наших правильних, в австр. школі вивчених, військ з противником, що рекрутувався здебільша з міського босяцтва. Вони знов були прекрасно обзнакомлені з тереном...

Ще перед приїздом відділу от. Долуда був між залогою Підзамча один Наддніпрянець-козак, якого ми всі знали й кликали тільки по імени: Василь. Він мабуть не держався одного відтинка, але ходив по цілім нашім Львові та шукав пригод. Одного вечора бачив я його в досить підхмеленому стані. Усміхаючись, погрожував він своїм нагайом в сторону ворога.

Тої ночи заворушилася ціла залога Підзамча. По противнім боці чути було густі стріли та вигуки... На другий день відкрив нам Василь таємницю неспокою в ночі: це він на добрім підпитку взяв собі кілька ручних ґранат і пустився в сторону ворога. Вигукуючи „гурра", „гурра", та кидаючи ґранати й командуючи нібито сотнями... В той спосіб запустився він в глиб занятого противником Замарстинова. Чи стріляв хтось до нього, не памятав, так як не знав, в який спосіб і коли опинився назад в ночі на Підзамчу. Як саме далеко запустився був він в глиб і в котру саме вулицю, занятої противником частини, ані сам не знав, ані нам сказати не вмів, лишень його одіж та чоботи та весь його вигляд вказували на те, що говорив правду про свій очайдушний, але щасливий випад.

Одного дня около 3-ої год. попол. прийшла до нас стежа з казарм при вул. Курковій в силі 6 людей під командою десятника. Я був тоді саме на провірці наших стійок на залізн. мості за товаровим маґазином, коло будинку бльоку. З комадантом тої стежі рішили ми зробити нечайний випад на Жовківську вулицю. Ми зійшли з залізничого тору попід місток, умовилися як і що робити. Засипавши сусідні обекти ручними ґранатами ми в силі ок. 10 людей, розділені на 3 части випали на Жовківську вулицю. Ціль випаду була провірити, що на Жовківській вулиці на тім відтинку діється. Я йшов з кількома, 3 або 4, стрільцями вулицею, що провадить попід залізничий місток, один відділ пішов городом і поміж забудування праворуч вулички, другий ліворуч. Скоро опинився я з товаришами на розі Жовківської вулиці. Саме тоді переходили нею якісь жінки з великими клунками й малими дітьми. Коли по-

чули стріли, декотрі з них покидали клунки на дорогу й схоронилися до сусідних брам. Ми причаїлися коло парканів по обох боках вулички. Обсервуючи найближчий терен, доглянув я в одній з недалеких брам камениці при Жовківській вулиці у віддалі яких 50 м. якогось цивільного мужчину. Одна його нога була крива, на ходильниці. В руках держав кріса й прицілювався до нас так, що тільки часть його голови було видно й криву ногу... Шкоди він не заподіяв нам жадної, бо по кількох наших стрілах в його сторону він цілий скрився до брами. Нераз видячи в нашому запіллі здорових молодців, котрим і не снилося йти на фронт, згадував я оттого кривого противника з Жовківської вулиці.

Одного вечора стійковий на залізничім мості коло бльоку дав знати на поготівля, що з поблизького городу чув притишені голоси кількох мужчин і чув так, якби пересаджування через бетоновий паркан якогось тяжкого заліззя. Командант поготівля зложив на борзі тзв. старшинську стежу й сам з нами, мабуть 8-ма, рушив на загрожене місце. На дворі було темно. Ми йшли осторожно поміж ваґонами досить довгих поїздів, що там нерухомо стояли й часто служили нам за окопи. Щораз осторожніше зближалися ми до того місця, звідки більш-менш могла в той мент грозити небезпека. За ваґонами почули ми нараз голоси. Не памятаю, чи хтось з нас щось крикнув, чи ні, й чи з противної сторони впав стріл, одначе ми чомусь машинально впали долів і сипнули сальву зпоміж ваґонів в напрямі можливого ворога. Хтось кинув й ґранату. З того місця затупцювало кілька пар ніг, які зникли в пітьмі ночі. Ми (згл. всі без мене) стріляли дальше. Мені тоді саме зіпсувався замок карабінка, а від револьвера я забув, чи загубив в поспіху набої. З хвилею, як я зрозумів свою безсильність через зіпсуття карабінка, на мене вперше впав жах; я здав собі справу, що булоб зі мною, колиб мені це приключилося око в око з противником... Я відійшов тоді скорше від усіх на двірець, щоб добути доброго кріса... Другого дня знайшли ми підставку від скорострілa, який загубила своєчасно відперта ворожа стежа, котра могла нас в найкращому для нас випадку коштувати кілька жертв.

Не знаю напевно, одначе здається, що щойно з приходом УСС-ів заняли ми були міську різню і з Підзамча висилали до неї залогу в силі около 30 людей з 1 або 2 скорострілами. Одної ночі робітники Поляки, що мешкали в забудуваннях різні порозумілися з противником з поблизьких до різні позицій і рівночасно з кількох боків заатакували наші стійки на обсаджених нами брамах. І хоч на кожній брамі було по 2 відважних підстаршин, всіх їх рівночасно забито або ранено й противник легко дістався в середину забудувань різні й просто йшов на вартівню. В останній хвилі заметушилося поготівля та стримати або виперти ворога з забудувань не вспіло, тільки в якім-таким порядку недобитки подалися на поля поза різню. В розгарі боротьби й суматохи, падали з ворожого боку слова, що весь Львів вже занятий Поляками, що на Підзамчу теж вже Поляки, отже щоби ті, що ще живі, піддавалися. Мимо цих закликів і мильних вісток, обчислених на викликання між нашими ще більшої паніки, рештки залоги подалися поза Львів. Коли вже опинилися на полях і не знали, що робити, рішили розвинутися в розстрільну й підійти осторожно до Підзамча та шукати своїх.

Над раном висунені наперід наші стійки донесли, що від сторони піль зближається якась розстрільна. Коли стійкові припустили ближче себе, почули українську мову й довідалися, в чім річ. Щоправда, підчас тої боротьби в різні прибіг був якийсь вістовий з різні та доніс про грізну ситуацію, одначе в той мент не можна було нікого туди післати на підмогу. Щойно, як прийшла та недобита частина залоги різні, зголосився одн. дес. УСС. Михайло Дуда й вирушив та відібрав назад в наші руки різню від заскочених несподіваним наступом недавніх переможців. Рано привезено з різні кількох ранених та вбитих. Тої ночі мали ми, здається, найбільші за весь час боїв втрати на нашому відтинку.

Друге перемиря стрінули ми з нетаєним негодуванням і уважали його шкідливим для нас. Ми прочували, що те робиться нам більше на шкоду чим на користь. І хоча не приходила поміч на скріплення нас, виснажених і перетомлених безперервною вуличною боротьбою, ми вірили в те, що таки наші позиції ще вдержимо поки край упорядкується та пришле сили на здобуття цілої столиці.

Мимо того, що так як на інших відтинках залога Підзамча була виснажена 3-тижневими боями, наказ про конечність опущення наших позицій у Львові дня 22. XI. 1918 р. приняло стрілецтво неприхильно, а то й крайно ворожо. Були випадки, що стійкові не хотіли опустити своїх становищ, а коли їм рішучо наказали це під загрозою, що попадуть в полон, подавалися — проклинаючи весь світ — за своїми частинами поза Львів.

Найпізніше рушили зі своїх позицій на Підзамчу УСС-и. Вони відстрілювалися, пакостили ворогові, щоби яко мога за найвищу ціну здавати свої позиції.

В той час хтось, мабуть без приказу, підпалив на двірці Підзамче маґазини, до котрих перенесено харчеві запаси з кільканацяти ваґонів. Великий вогонь, що миттю охопив весь маґазин і без перешкоди розширювався — освічував відступаючим нашим частинам дорогу, яка іскрилася від перших платинок снігу. Тут і там чути було вибухи гарматних стрілен та ручних ґранат. Понуривши голови вийшли ми на жовківську рогачку в напрямі Знесіння, а майже рівночасно з нами проїхав останній поїзд, який забрав частину Начальної Команди.

Кубанські клейноди за кордоном

Написав: Полковник *Сергій Федоров.*

Козацькі клейноди з давніх давен користалися у запорожських козаків, рівнож як і в їх нащадків, кубанських козаків, величезною пошаною. Бо це були німі свідки стародавньої козацької слави, величезних, славних діл і козацьких прапредків та їх славетньої хоробрости та бойової відваги в численних війнах і походах.

Клейноди козацьких Військ — прапори, прапорці, бунчуки, булави, перначі, литаври, сурми та ін., або були виконувані чи даровані самими козаками — цілим Військом, чи окремими частинами, куренями, відділами, часом козацькими отаманами та старшинами, або дарували їх ріжні монархи, як відзнаки союзної ласки, чи винагороди за воєнну допомогу, чи як підтвердження протекторів та сувереніз Військ козацьких.

Незалежно від способу їх одержання клейноди завше були особливою дорогоцінністю для Війська; переховувано їх там, де був головний стан Війська, переважно з Військом у походах. Вони були зовнішнім виявом козацької зверхности, або влади окремих начальників.

Без одержання клейнодів кошовий, чи гетьман, чи отаман не мав ще повної сили, без військового прапору не відбувалася козацька Рада — круг (сойм — парлямент), де були клейноди, там було Військо - влада, з утратою клейнодів втрачало і Військо права на самостійне розпорядження своєю долею.

Перші звістки про дарування клейнодів запорожським козакам ми знаємо з денника посла австрійського цісаря Рудольфа II, який року 1594-го привіз козакам низовикам прапор та інші подарунки, закликаючи козаків в похід на Турків. В той час козаки мали вже свої клейноди. Далі Війську Запорожському жалували клейноди польські королі, кримські хани, московські царі, російські імператори.

Невмолимий час залишив нам дуже мало з тих старовинних клейнодів — він нищив їх разом з війнами, пожарами козацьких скарбниць, а також і з політичною ненавистю російських монархів. Історичні документи оповідають нам, як переможені козаки мусіли складати свої клейноди перед представниками королівської влади, як відсилали до Москви клейноди славетнього гетьмана Дорошенка, даровані турецьким султаном, як ці клейноди волочили по землі московські воєводи при урочистому вступі до Москви. Козацькі клейноди попадали і в московський полон, деякі з них опинилися в музеях, петербурзькому Ермитажі, Збройній палаті, інші на власні очі бачив автор цих рядків в Троїцькому соборі в Петербурзі; серед численних трофеїв російської армії, добутих у ріжних війнах, які були розвішані по собору, були й „полонені" клейноди Славного Війська Запорожського низового, від котрого пішло й наше Військо Кубанське.

Лише мало, дуже мало старовинних запорожських клейнодів опинилося на Кубані. Їх разом з клейнодами інших Військ козацьких, які створили 1861 року Кубанське козацьке Військо, переховувано в м. Катеринодарі на Кубані в помешканні Військового Штабу під сталою охороною озброєної варти.

В особливо урочисті дні козацьких свят, звичайно двічі на рік: на день народження царя (перед війною 6 травня та 5 жовтня) та в день Військового свята в Катеринодарі відбувалася величезна парада військ, на яку виношувано клейноди з хоромів, перед богослуженням, до Військового Собору. На ці дні до Катеринодару зїздилися отамани всіх козацьких станиць, які й несли ці клейноди в урочистому поході з собору на кріпостну площу, де давніше серед запорожських курганів стояв величезний запорожський собор. Там відбувався урочистий молебень при участі всього духовенства Катеринодару, а після молебну почетний похід військ та козацьких шкіл перед клейнодами. Клейноди після паради знов урочисто відношено до Військового Штабу, а потім починалося козацьке весілля.

Крім цих Військових клейнодів, по полках, баталіонах та батареях переховувано клейноди полкові — головно прапори, юріївські срібні сурми (за хоробрість) та відзнаки на шапки. Прапори резервових частин перебували по станишних церквах, у тих станицях, де були штаби цих частин.

І завше при всіх випадках, коли клейноди урочисто виношувано перед козацтвом, доводилося бачити, з якою гордістю несли їх отамани, як гордовито дивилася козацька суспільність на цих свідків славетньої минувшини, як тремтіли серця батьків та молоді. Всі однаково, без ріжниці політичних чи інших поглядів, шанували ці памятки козацької старовини, хоч добре знали, скілько злого та прикрого зажили козаки за царів.

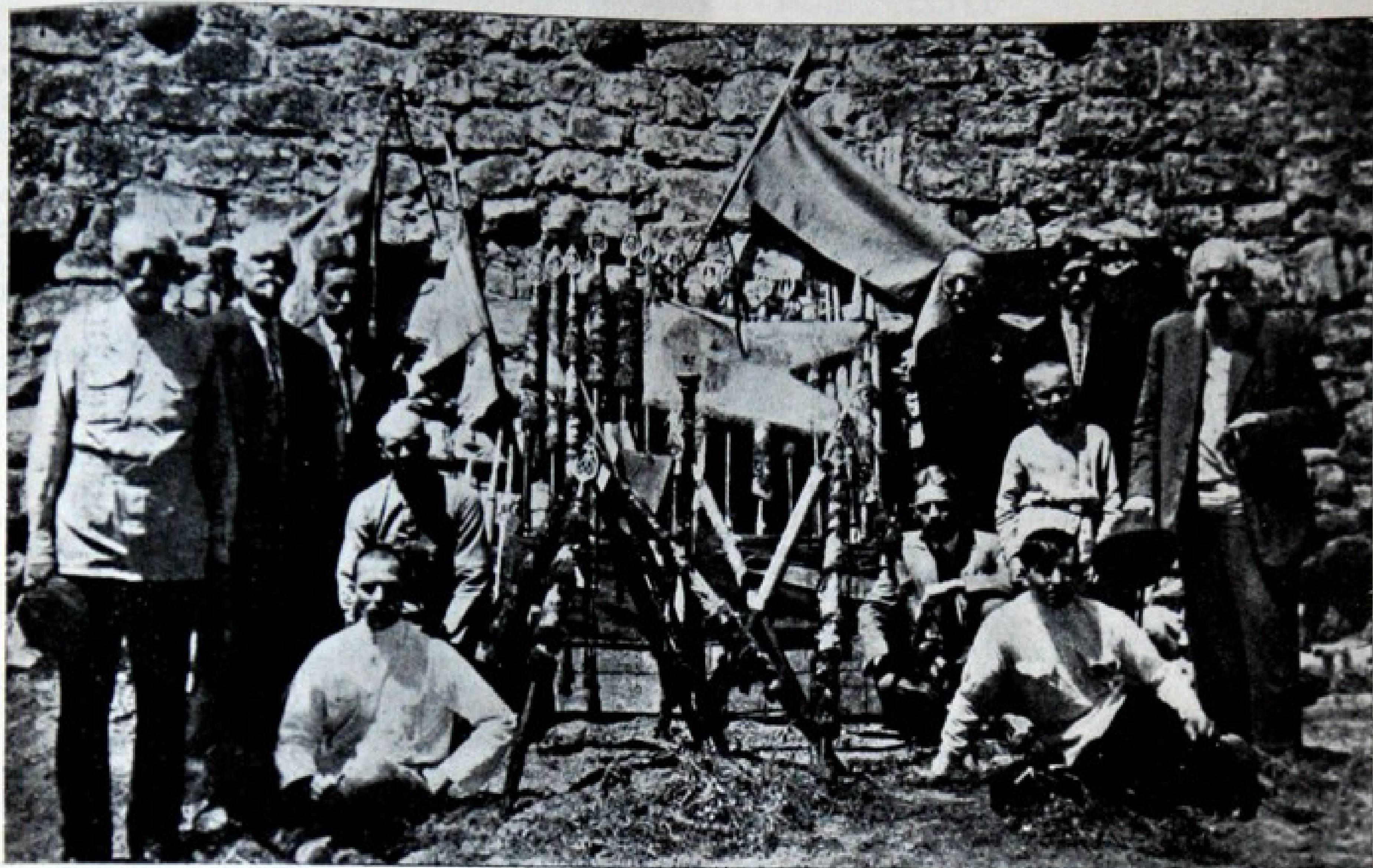
А тому коли вкінці зими 1918 року більшовицька навала самоздемобілізованої Кавказської Армії заляла Кубань, коли головне її місто, Катеринодар, було оточене з усіх боків більшовицькими військами, з котрими билися козацькі відділи, трівога за Військові клейноди охопила серця всіх відповідальних за їх долю начальників, бо цеж була найнаглядніша козацька історія.

Були вже випадки, коли більшовицькі переможці нищили внівець полкові козацькі клейноди. В ст. Ярославській після впертого бою з більшовиками, в якому загинули всі старшини 1-го Лінейного полку, підстаршини та більшість козаків разом зі станишним отаманом підхорунжим Тиськовським, більшовики розірвали на шматки старинний бойовий прапор полку, а більшовик некозак Булахов знищив і ті рештки.

В той час більш менш спокійною оазою на Кубанській Чорноморщині була станиця Брюховецька (б. курінь запорожський), на чолі якої стояв отаманом відомий кубанський поет, педа-

ґоґ та кооператор Гнат Саввич Шевель (Макуха).

В місяці лютому 1920 р. встановлено делеґацію для охорони клейнодів, на чолі якої поставлено

ПРАПОРИ НА ПРОСУШЦІ

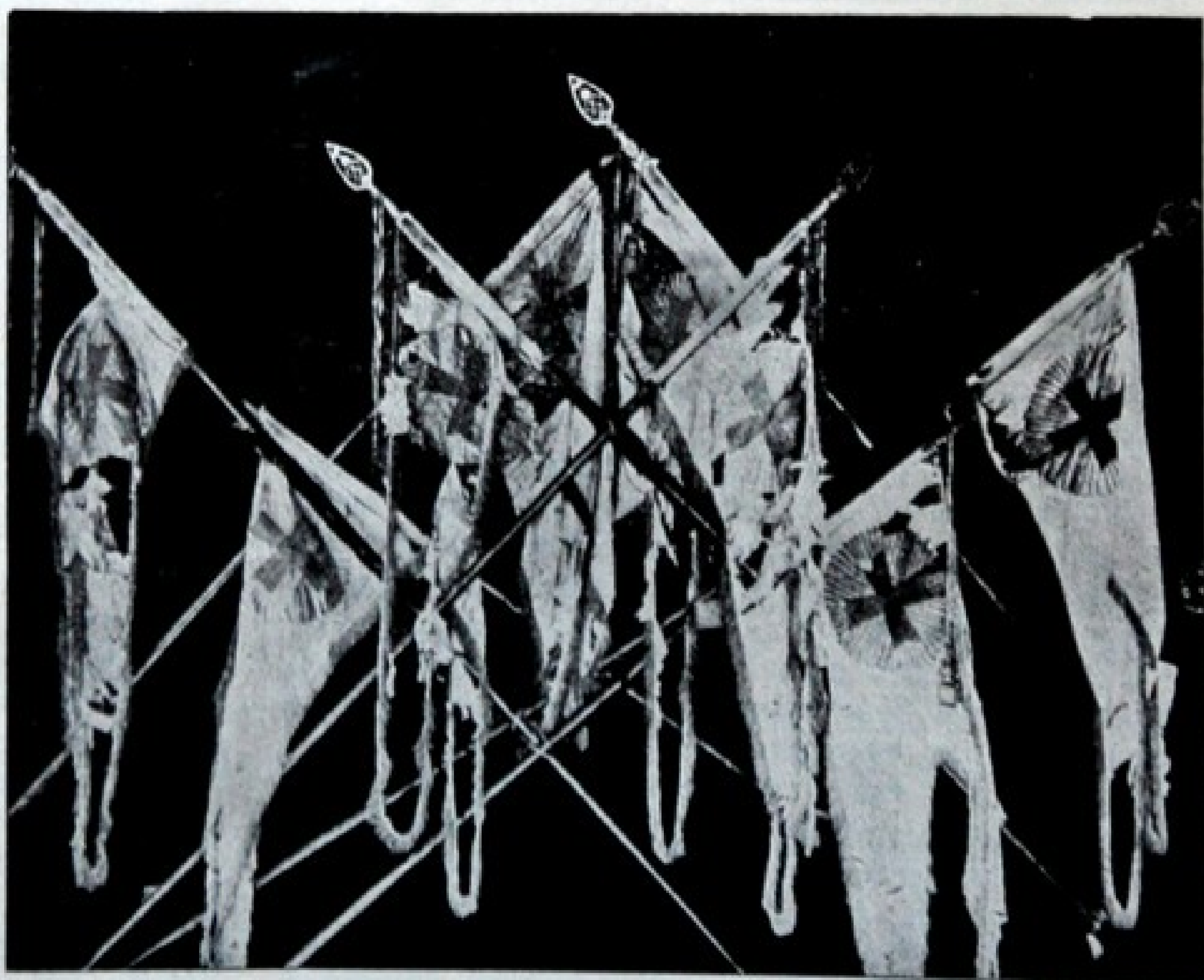
Стоять 1) з ліва по середині б. військовий отаман (1917—19 р.) ґенерал П. Филимонов, за ним б. голова куб. уряду П. П. Курганський; 2) з права крайній — ґенерал П. І Кокунько, голова делеґації; з хрестиком — полковник М. К. Соломаха, начальник походного штабу.

ґен. штабу ґенераллайтнанта Петра Івановича Кокунька, а членами її стали кубанський істо-

Там був зорґанізований курінь Вільного козацтва, там же відбувалася і Чорноморська Рада, туди ж вирішено перевезти з Катеринодару Військові клейноди та передати охорону їх станиці. Клейноди складено до кількох скринь, перевезено потайно в станицю і там брюховчани у станишній управі зложили присягу захоронити їх для Війська. Зпочатку клейноди переховувано в хаті одного з козаків, яку в дні та в ночі охоронювали міцно козаки, а потім коли небезпека наблизилася, коли Катеринодар взяли червоні, клейноди в ночі вивезено у поле, закопано, а землю над ними заорано та засіяно.

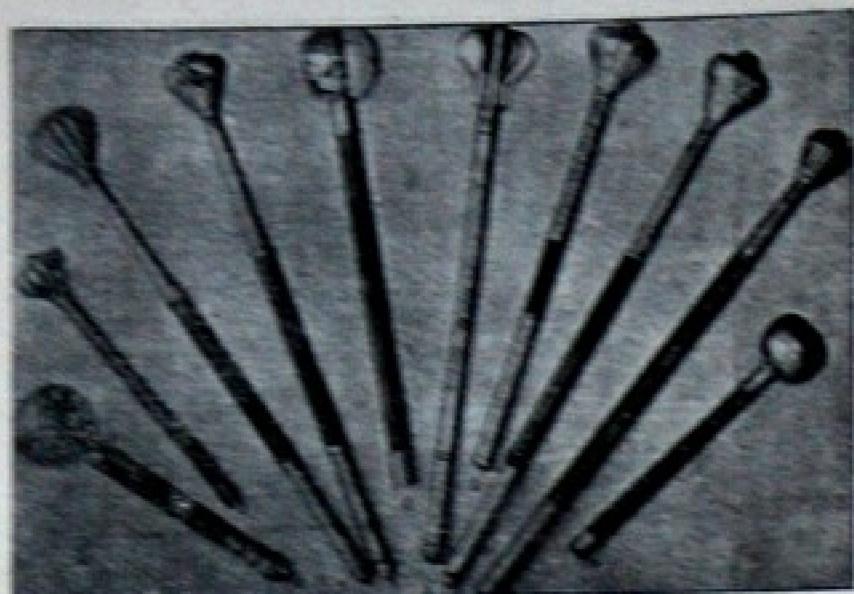
Брюховчани додержали присяги — в осені, коли Кубань була звільнена від більшовиків, клейноди відкопали та знов перевезли до Катеринодару.

Але вже, рівно за два роки, знову накотилася червона хвиля на Кубань. Було видко, що не можна буде вдержати її від радян. затопи. На цей раз кубан. уряд вирішив перевезти клейноди закордон.

ПОЛКОВІ ПРАПОРИ 1801 Р.

рик, професор статистики Федір Щербина, б. воєнний міністр Кубані генерал-майор Сергій П.

ЗАПОРОЖСЬКІ БУЛАВИ Й ПЕРНАЧІ

1. Булава отаманська срібна, визолочена. 3. Пернач сталевий з копієм та золотою насічкою (військового писаря). 9. Велика мідна, визолочена булава (військових старшин та наказних). 10. Мала мідна, визолочена булава куренного отамана. 2. Перначі срібні ч. 2, 4, 5, 6, 7 (паланочних полковників). 8. Малий мідний куренний пернач.

Звягинцев, військовий осаул полковник В. П. Білий та військовий старшина Яків Семикобилін.

Більшовицька навала насовувалася, треба було поспішати. Кубанський військовий отаман наказав військовому штабові запакувати регалії до скринь, а делегації приняти їх та вивезти у державу, яку обере сама делегація за найкращу для охорони кубанських святощів.

Зайві дерев'яні частини прапорів знято, регалії запаковано у 12 великих скринь та 20 лютого делегація віділхала з ними залізницею до Новоросійська з тим, щоб далі податися до Сербії, як держави близької по словянській крови та чеснішої у відношенні до б. союзників.

Радянські агенти провідали все ж про відізд потягу, були чутки, що готується напад на потяг, червоно-зелені повстанці та дезертири вже не раз робили напади на потяги, які йшли до моря у м. Новоросійськ.

Регаліям придано добру охорону. Переізд, який звичайно відбувався за 4 години, тривав 12 годин. Врешті потяг прибув до Новоросійська; вагони з регаліями поставили на запасових коліях, страшенно загачених потягами втікачів денікінської армії.

Почалися клопоти з добуванням віз на відізд до королівства С-Х-С., що вдалося досить швидко зробити, дякуючи допомозі посла цього королівства п. М. М. Ненадича, який вже перебував у самому Новоросійську.

Сім день стояла делегація в Новоросійську, трівога була безустанна — пристань турбували „зелені" з гір, говорили, що денікінський генерал Покровський, який сам все намірявся бути кубанським отаманом та провів персекуцію Куб. Ради (парламенту), збирається захопити клейноди. Врешті 27 лютого регалії навантажено на пароплав „Константин" російської добровольчої фльоти; на цьому пароплаві відізділо закордон багато втікачів денікінців, серед яких знайшлося досить елементу здеморалізованого, які втратили почуття дисципліни, правопорядку та военної етики.

Зокрема вони реваншували на кубанців за їх „самостійність" та розрив з Денікіном. Почалися суперечки з делегацією, загрози повикидувати кубанців за борт у море та захопити скрині; озброєної варти вже у делегації не було і їй прийшлося просити капітана пароплава сховати скрині як найкраще до безпеки. Капітан це зробив — козацькі клейноди заховали до нижчого трюму та вкрили капами тютюну, щоб ніхто з Росіян і не догадався, де вони.

28 лютого пароплав відплив, а 3 березня кубанський парламент, уряд, військо покинули Катеринодар, відходячи до моря.

Цілий місяць тривало, поки пароплав переплив Чорне Море до Царгороду, потім Дарданелі до Сальонік, де скрині з клейнодами перевантажили у сербські вагони. Сальоніки належали до Греків, які дуже ворожо ставилися до емігрантів. Делегація не сміла бути при скринях, поки Греки не дозволили їй перейти у потяг після закінчення перекладки. Проте сербська влада віднеслася як найкраще, вона вислала на пароплав своїх старшин та вояків, які допомагали перетягувати скрині з клейнодами та охороняли їх. Захоплено зустрічали делегацію по всьому переізду через Сербію до Білгороду, куди прибули 5 квітня. Делегація звернулася до команданта міста з проханням дати військову охорону, що відразу й зроблено.

Згодом скрині з клейнодами перевезено до Географічного Інституту, дякуючи особливій прихильности його директора генерала Божковича, який був знайомий з козаками ще з давніших часів. Сербська комісія перебрала скрині під свою охорону, видала розписку делегації, яка час від часу відвідувала скарбницю та доглядала за скринями.

В 1921 р. Географічний Інститут перейшов у Земун, через Дунай, напроти Білгороду, куди перевезено й клейноди, за якими стало піклувалися генер. Божкович та старшини Сербії. Врешті в 1927 р. Інститут знову перебрався до Білгороду, де в кріпости збудовано для нього спеціяльне помешкання, тоді перевезено й клейноди та укладено в казаматі, який опалюється та є під доброю военною охороною.

Делегація, яка дала урочисту обіцянку Військовому Урядові за підписами нести відповідальність за регалії до повороту на визволену Кубань, або до смерти, турбувалася про стан клейнодів, бо вже перебування їх в землі, протягом півроку в 1918 р. пошкодило — частина прапорів вкрилася плямами та зітліла, а деякі грамоти були підмочені. Тому за наказом кубанського отамана, обраного на еміграції, генерала Вячеслава П. Науменка складено комісію для огляду регалій; в комісію входили, крім членів делегації, представники Кубанського Походного Штабу та громадських організацій кубанців у Югославії.

У кривім зеркалі

(З нагоди появи книжки Омеляна Поповича: „Відродження Буковини“. Спомини. Львів, 1933. 8_2, 120 стор. зі знимками).

Написав: *Д-р Мирон Кордуба.*

Вже не раз доводилося читати нарікання на те, що мемуаристика, особисті спомини, це майже зовсім занедбана галузь в українській літературі. Щойно воєнні часи розбурхали трохи енерґію на цім полі й викликали буйніший розріст цього жанру. А вже спомини про передвоєнне українське громадське життя в таких закутках, як Буковина, це — коли не помиляюся — справжній унікат! Тому „Червона Калина“ зробила добру прислугу нашій небогатій мемуаристичній літературі, видаючи спомини Ом. Поповича, списані ним майже на передодні смерти. Ці спомини охоплюють спорий шмат часу: від 70-их років минулого століття до кінця 20-их теперішнього.

На перших сторінках автор оповідає про свої дитячі, хлопячі й молодечі літа, про науку в чернівецькій ґімназії та в учительській семинарії, котру скінчив в 1877 р.; заразом змальовує відносини, які тоді панували в цих обох школах, та сумний стан української справи на Буковині взагалі. Відтак старається зясувати ролю, яку Ів. Тимінський відограв у пробудженні народньої свідомости серед буковинської української інтеліґенції і подає деякі інтересні подробиці про останні роки життя Осипа Федьковича та Сидора Воробкевича. Згадує про боротьбу українства з кацапством на буковинськім терені, характеризує становище австрійського уряду, зразу вороже, відтак прихильне до Українців, ролю проф. Степана Смаль-Стоцького та Миколи Василька в краєвій і національній політиці, оповідає про свою власну діяльність в українських товариствах. Окремі уступи присвячує оглядові розвою українського шкільництва від 1870-их років аж до вибуху війни (ст. 45—65) та тяжкій боротьбі Українців з Румунами за рівноправність у православній церкві (ст. 66—79). Опісля вертає знова до політичних справ, розглядає орґанізаційні спроби політичного життя серед української громади, згадує про воєнні часи та події з листопада 1918 р. Автобіоґрафічні спомини кінчить коротками згадками про свою діяльність на становищі інспектора народніх шкіл „Рідної Школи“ в Галичині. До споминів доданий бібліоґрафічний покажчик праць автора, зладжений його внуком, але далеко неповний; тут не зазначено навіть найважніших статтей, які містив у „Буковині“, „Бібліотеці для молодіжи“, а останніми часами й у галицьких видавництвах, з другого боку приписано йому авторство деяких творів, котрі є тільки перекладами (прим. „Чума горівчана“).

Мушу відразу признатися, що спомини О. Поповича мене розчарували. Я сподівався, що автор скупчить цілу свою увагу на ділянку, котрій сам посвятився, в котрій працював ціле своє життя з безперечним успіхом і в котрій в останній, передвоєнній і воєнній, добі був майже самовладним керманичем — тоб-то на ділянку української просвітно-шкільної роботи на Буковині. Тут справді міг зі своїх споминів подати богато незнаного, нового, інтересного, богато такого, чого ніхто другий подати не зможе. Тимчасом, на жаль, автор хотів охопити ціле життя своєї доби, всю суму розвою українського народу на Буковині за цілого пів століття, — і розгубився. Вислід вийшов такий, що уклад споминів став через це хаотичний, бо автор з одної теми перескакує до другої, відтак знова вертає до попередньої, дещо повторяючи непотрібно; що огляд політики й партійного життя вийшов дуже фраґментарний, з великими часовими й річевими прогалинами; що про економічні справи (каси) кинено тільки кілька натяків, з яких ніхто не зазнайомлений з ділом нічого не второпає. Через те й образ розвою просвіти та шкільництва не вийшов такий чіткий, якби бажалося, бо й тут поминено декілька дуже важних справ, які заслугували на докладніше обговорення, от хочби довга та вперта боротьба з язиковим утраквізмом в середних школах*), або зорґанізовання і ведення перших на українських землях мужицьких університетських курсів на зразок данського педаґоґа Ґрунтвіґа.

Та всеж таки О. Попович брав у політичному життю Буковини живу участь та в 1911 р. став послом до буковинського сойму й членом краєвого виділу, тому ці фраґменти з політичної ділянки, що їх подає у споминах, дають доволі авторитетне й заразом інтересне насвітлення політичного виднокруга так самого автора, як і деяких інших буковинських „політиків“. Змальовуючи, як тяжко й пиняво йшла в початках національна робота, автор каже: „На поміч став нам припадок, що Алезані (неприхильний Українцям президент краю) помер нагло“ (ст. 35). На його місце прийшов барон Піно, що почав цікавитися Українцями. „Та ба, нам усе вітер в очі! Піно незабаром осліп і мусів уступити“. Але, на щастя, після нього став президентом гр. Паче (котрого О. П. чомусь постійно зове Паце), теж прихильний Українцям. „З а й о г о д о п о м о г о ю входять до сойму перші українські посли: Пігуляк, Волян і Тимінський“. І цей „вибір“ автор вважає „в и д и м и м з н а к о м н е а б и я к о г о п о л і т и ч н о г о у с п і х у“ (ст. 36). Так і дальше. За Бурґіньона було зле, бо був неприхильний, за кн. Гогенльоге добре, бо він був „вільнодумний демократ широкого покрою“, але, на жаль, не побув довго. При його прощанню пос. Пігуляк, реч-

*) Автор згадує тільки на стор. 58, що утраквістичний устрій цих шкіл заставляв українських послів виступати гостро проти др. К. Тумліржа, краєвого інспектора — Німця.

ник Українців, сказав, як підкреслює автор, „дуже правдиві слова": „Українці витали радо кожного нового президента, бо надіялися від кожного поправи своєї долі, та ще радше прощали кожнього, крім Вас, якого нам дуже жаль" (ст. 41). Відтак прийшов барон Бляйлебен... „він виробив безліч відзнак, ба й шляхоцтв"... (ст. 41). Справді дуже примітивна політика провідників поневоленого народу, що від кожного нового президента краю сподівалася поправи долі, котрі долю свого народу звязували зі смертю одних та осліпленням других президентів, вибір послів з ласки президента вважали неабияким політичним успіхом і т. п. Так остало до кінця, бо ще в 1911 р. автор споминів прохав президента Бляйлебена згоди на свою кандидатуру до сойму, що й виразно зазначує: „Президент Бляйлебен не спротивився моїй кандидатурі" (ст. 63); супроти цього, очевидно, вибір відбувся без ніяких трудностей, „майже однодушно" (ст. 88).

Про політичну діяльність загалу українських послів автор говорить дуже мало, про їхню громадянську працю таки зовсім нічого позитивного. Бож такі вискази, як: „з вибором перших українських послів повіяло весняним леготом по буковинській країні" (ст. 36), або: „оснування читалень.... відтак популярний часопис „Руська Рада" будили все більші маси селян" (ст. 81) — це поезія, що стоїть у різькій суперечности зі станом, ствердженим кілька сторінок дальше: „Народня маса не проявляла ніякого політичного життя, вона спала від одних виборів до других сном блаженних" (ст. 85). А було кому її будити, бож число українських соймових послів все зростало і в 1911 р. дійшло до 16-ти; на невеличку територію буковинської України хибань доволі! Зате автор доволі широко розправляється з проф. Степаном Смаль-Стоцьким таількома наворотами величає діяльність посла Миколи Василька. Стоцькому закидає амбітне скупчування ріжних обовязків у своїх руках і автократизм та самоволю. „Вся політика була тайною між Васильком і Стоцьким, про яку довідувалися інші лиш випадково" (ст. 82). „Автократизм Василька, а ще більше Стоцького, не допускав громади до слова в політичних справах" (ст. 83). Коли так, то чому тільки Стоцький виходить у автора лиходієм, а Василька величає людиною, „що сама зробила в політичній ділянці більше (очевидно добра), ніж уся решта загалу", що „поставила українську справу... на ступінь далеко вищий, як хто колинебудь перед тим" (ст. 90). Одночасно автор виставляє себе великим демократом, рішучим противником цеї системи диктатури, підкреслює, що недостача політичної організації Українців на Буковині виявила дуже лихі наслідки і згадує про невдоволення громади з цього стану, котре виявилося особливо серед учителів і найшло свій вислів в заснованню окремого органу „Каменярі". Для всіх тих, що переживали ці часи на Буковині, буде ця частина споминів справжньою ревеляцією! Бож в дійсности справа представлялася зовсім інакше. О. Попович з питомою йому рішучістю підтримував цю диктатуру, котру тепер осуджує, і в справах, які входили в округ його впливів, виявляв себе зовсім не меншим автократом, як прим. Стоцький, а куди менше толерантним для чужої думки. З іншими послами (крім Василька), навіть зі Стоцьким можна було в розмовах спречатися про доцільність та хосенність веденої на Буковині опортуністичної політики, з Поповичем було це виключене; він зараз насуплювався, врива розмову і всі закиди проти посольської політики вважав за особисту образу. Тепер, з перспективи десятиліть, він у споминах намагається представити справу так, що необізнаний з властивим ходом діл читач відносить враження, немов то О. Попович стояв собі зовсім з боку і до тодішньої посольської політики був зовсім непричасний. Але одночасно признається і рахує собі за заслугу, що цілий час був душею „Буковини", що була саме органом цеї політики. У Львові, в бібліотеці Наукового Тов. ім. Шевченка є всі річники цеї часописи, котрої через довгі літа кожне число переходило особисту цензуру автора споминів і в котрих „списана історія цієї української країни за найкрасший час її скорого і гарного розвою" (ст. 32); там легко віднайти статті, зазначені буквами О. П., або й незазначені, з гострими нападами на „Каменярів" за те, що розєднують громаду, ширять роздор, або лайку за теж саме на Галичан. Ці останні зовсім не були „послушні Стоцькому", як невірно інформує автор споминів (ст. 83), тільки зовсім навпаки дуже рішучо виступали проти закулісової політики та безконтрольної диктатури і саме за те О. Попович придумав на них спеціяльну назву „налогових киринників", котра покутує ще і в його споминах (ст. 107). Властивою причиною розриву між Поповичем і Стоцьким не були ані політичні, ані тактичні ріжниці, тільки справи, про котрі оповідає у споминах на ст. 86—87, тоб-то зовсім особисті. Якийсь час боротьба велася у підпіллю, а коли в наслідок краху „Селянської Каси" становище Стоцького захиталося, тоді Попович сказав собі, що тепер „годі миритися, а треба битися" (ст. 85), і виступив отверто. Про переведення політичної організації української громади на демократичних основах ніхто з послів не думав серіозно. Організацію обіцювали кількома наворотами, а все тоді, коли приходили скрутні хвилі, коли сонце ласки австрійського уряду хвилево ховалося за хмари, — але на обіцянках кінчилося. „Поступову партію", котру пос. Василько „згодився покликати до життя" (ст. 83), загирив сам організаційний комітет цеї партії, що складався з найближчих друзів О. Поповича та заразом ревних сторонників правительственної посольської політики. А чому вже після усунення Стоцького від проводу в краю не переведено ніякої організації, хоч часу було доволі? Що правда, на вічу з 25. січня 1913 р. її знова обіцювано та на обітниці скінчилося.

Щодо пос. Василька, то його політика була добре відома і поза границями краю, передовсім

в Галичині, завдяки парляментарній арені, на котрій здобув собі чималу славу. Тому не потребую її докладніше характеризувати. Скажу тільки, що він був дуже метким політиком, але в громадянській роботі відограв ролю зовсім неґативну. До його переходу в український табор українські політичні провідники на Буковині, головно Стоцький, Попович і Пігуляк, працювали над національним і політичним освідомленням народу, обїздили села, відбували наради, віча, закладали читальні. Василько на цілу ту роботу дивився з легковаженням, як на забавку, зайву витрату часу і енерґії. Як рішучий сторонник тісного опертя на австрійський уряд, він цілу форсу політичної діяльности переніс на тайні коншахти з чоловими представниками австрійської бюрократії, на закулісові інтриґи і торги з провідниками інших партій та націй і на цім полі був майстром, якому було тяжко дорівнати. Обожателів і прихильників справді єднав собі тим, що „для кожної потребуючої його моральної чи матеріяльної допомоги людини завсігди робив все, що було в його силі" (ст. 91). Очевидно, „матеріяльні підмоги" не йшли з його кишені, бо сам був безнастанно в грошевій скруті, але в формі посад, субвенцій, концесій і т. п. від уряду. Що автор споминів розуміє через „моральну підмогу", годі збагнути, мабуть відзнаки, ордери, титули, які щедро виробляв, тим лекше, що вони нічого не коштували. Ще в часі війни, як читаємо в споминах, обіцював О. Поповичови якесь „визначне становище" (ст. 91). Жадної орґанізаційної роботи та звязаної з нею публичної контролі в політиці не признавав, тільки давав доручення і прикази; критики не зносив, політичних противників старався переманити у свій табор, а коли це не вдавалося, безпощадно переслідував. Всі вибори переводив при підмозі правління і своїх платних наганячів. Той образ виборів, що його автор споминів змальовує, оповідаючи про часи президентури бар. Алезані, де „діялися крайні безправства, насильства і шахрайства" (ст. 34), зовсім не змінився в добі ґаздування пос. Василька, тільки ті безправства ітд. поверталися в інший бік. Все те вносило в ряди української суспільности на Буковині подвійну деморалізацію: відбирало інтеліґенції віру в доцільність всякої освідомлюючої праці між народом і в застрашаючий спосіб ширило гниль корупції. Дійшло до цього, як признає сам автор споминів, „що хитріші селяни шукали відтак у послів вічно заступництва своїх особистих інтересів" (ст. 85). Тому-то горстка людей, котрі критично на те все дивилися, саме ті „налогові критиканики", вдаряли в першу чергу на Василька, бо в нім, а не в Стоцькім, бачили головного представника шкідної системи. Ніхто не буде перечити, що Василько виєднав у австрійського правління для Українців чимало уступок загальнонаціонального значіння, але всі ті його здобутки не мали опертя на солідних підвалинах національної та політичної свідомости мас, висіли у воздусі, залежні від чужої ласки, і тому світова заверуха так легко їх завалила. „Чим більше Українці набирали політичної сили*) на всіх полях, тим менше дбалося про політичне виховання народу" — каже зовсім справедливо автор споминів (ст. 82), мабуть не підозріваючи, що тими словами різько засуджує цілу політику ґльорифікованого ним Василька і свою власну.

Про буковинський автохтонний рух і про боротьбу з галичанами, т. зв. „зайдами", автор споминів стидливо згадує тільки мимоходом. І ми не хочемо тут торкатися цеї сумної справи, та відсилаємо всіх цікавих до переглянення ганебної памяти „Православної Буковини", орґану, в котрого редаґуванню і видаванню найближча родина автора споминів брала визначну участь.

Ще кілька дрібних заміток. Так звана „радикальна партія" на Буковині, про котру згадує автор споминів, не відогравала ніякої політичної ролі. Її голова др. Т. Галіп належав до соймового клюбу пос. Василька й у всім підчинявся його директивам. Секретар партії, інжінір Іл. Попович, сповняв ролю звязкового між партією і своїм батьком. Одним з головних завдань „Громадянина", орґану цеї партії, було вести диверсію проти Стоцького, поки ще в соймовім клюбі на зверх стояла єдність. Висказ, що Стоцький і Ґартнер впровадили фонетику до шкіл не тільки проти волі кацапів, але й проти галицьких Українців, які казали, що фонетичний правопис ще не на часі (ст. 47), не може бути вірний. В 1895 р. таких Українців в Галичині вже не було, хіба які відсталі одиниці, і в такім разі треба було їх назвати поіменно та не говорити про загал. Я кінчив Академічну ґімназію у Львові в 1893 р. і добре памятаю, що в 7-ій і 8-ій клясі учителі української мови позваляли завдання писати фонетикою, хоч офіціяльно (з боку Краєв. Шк. Ради) це ще було заборонене. Очевидною помилкою є згадка на ст. 95: „На Угорщині осіли ми наперед в К о л ь о ш в а р і, відси через незнану нам мадярську мову переселилися до більш німецького К л я в з е н б у р ґ у"; це одно й те саме місто, тільки по мадярськи зветься Колошвар, по німецьки Клявзенбурґ. Неправдиве є твердження автора, що Народня партія на Буковині була зложена з прихильників Стоцького (ст. 97). Народня партія заснувалася в 1912 р. як реакція проти безконтрольної, закулісової політики та ширення деморалізації і корупції з боку цілого посольського клюбу під проводом пос. Василька. Девять десятих її членів становили учителі, котрих автор споминів характеризує як найзавзятіших противників Стоцького. Отже як погодити одно з другим?

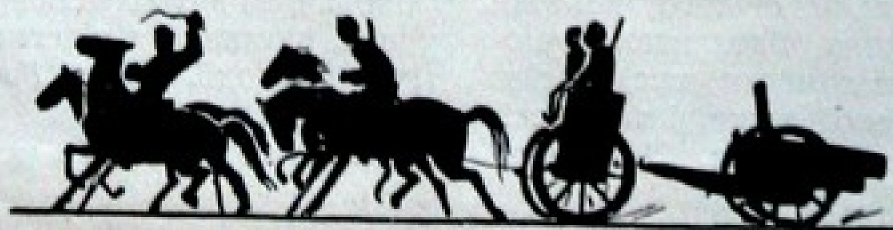
Мушу сказати ще кілька слів **„pro domo sua"**, у власній обороні. О. Попович згадує й мої спомини, друковані в Літ.-Наук. Віст. 1923 кн. X, XI, XII п. заг. „Переворот на Буковині" і закидує мені самохвальство. Цей закид зробив мені в цім-же журналі в 1924 р. його син, інж. Ілля Попович, на що я дав вияснення, що у своїх споминах, писаних на підставі щоденника, я оповів тільки ті події, в яких брав активну участь, або

*) Властиво не так сили, як блеску.

які бачив власними очима; через те вони мусіли стати еґоцентричними, тоб-то моя особа мусіла стати осередком оповідання. Це загально відома і необхідна ціха всіх мемуарів. Дивно мені, що цей закид висуває тепер удруге О. Попович у своїх споминах, котрі мають такий саміський еґоцентричний характер, тільки в значно більшім степені, хоч зовсім не є мемуарами. В кожному разі можу відповісти, що у своїй статті „Переворот на Буковині" я не оголошував ані дарунків, які мені робили, ані ранґ та ордерів (цих останніх взагалі не діставав) наданих правлінням, ані не наводжу з декретів текстів урядових похвал, як це робить О. Попович у своїх споминах (ст. 49, 51, 63). Але це дрібниця і я зовсім не зупинявсяб над цею справою, колиб не те, що О. Попович додає тяжкий закид, немов я у згаданій статті „воюю неправдою", котру він мусить опрокинути (ст. 106—107). Пригляньмося тим „неправдам" і спростуванням О. Поповича. Перша „неправда" це те, що я в статті говорю про нотиролітню бездільність і мовчаливість послів, хоч „всім відомо", що тільки один посол... др. Ст. Смаль-Стоцький сидів за весь час війни бездільно й мовчаливо. На це відповім, що так само „всім відомо", що зараз зі самого початку війни всі посли повтікали на Захід, здебільша до Відня, і своїх шановних виборців покинули на поталу масових арештовань і мадярських шибениць, хоч їхнім обовязком було боронити свій нарід від безправства і знущань. Так само „всім відомо", що ніхто з послів за цілий час війни не провадив ніякої політичної роботи в краю, не старався в цім або іншім напрямі впливати на нарід, підтримати в цих тяжких хвилях його національного духа або хочби інформувати про політичне положення, хоч Буковина через значну частину війни була свобідна від ворожої інвазії, а послам ноторично-правительственної орієнтації уряд певно не робивби перешкод. З тої причини нарікали тоді на послів не тільки „налогові киринники", але й вірні трабанти посольського клюбу. Щож до Стоцького, то „всім відомо", що його зараз після вибуху війни покликано до військової служби і про це згадує й сам автор споминів в іншім місці (ст. 94). Друга моя „неправда", це згадка, що О. Попович вважав скликування віч по провінції у жовтні 1918 р. за передвчасне та що я не міг з тим погодитися і „моя партія" (тоб-то Народня) рішила скликати на власну руку віча у Вашківцях і Заставній, та на жаль промовчую, що ці мої конечні віча не відбулися. В чім тут неправда? Хібань тільки **peccatum omissionis**, бож самого факту свого спротиву проти віч автор споминів не заперечує, а я у своїй статті не казав, що ті віча відбулися. Зараз після переговорів у цій справі прийшлося їхати до Львова на конституанту Націон. Ради, а потім події пішли таким шаленим темпом, що зібрання цих віч стало неможливе. Третя „неправда" — це мій закид, що О. Попович зломав постанову Краєвого Комітету, погодившися самовільно з А. Ончулом на українсько-румунське кондомініум у Чернівцях. І знову автор споминів не може заперечити ані існуванню постанови Краєвого Комітету, ані фактови своєї суперечної з тою постановою умови з Ончулом, бо на одно і друге є автентичні документи; отже автор покликується на мої слова, котрими я старався зменшити його провину, що в таких справах звичайно остаточно рішає реальна сила. Де тут скривається „неправда" — ніяк не второпаю. До серії моїх „неправд" зараховує й закид, що він утік з Черновець, не настановивши на своє місце заступника, і оправдує себе тим, що Кр. Комітет такого жадання до нього не ставив. На це відповім, що того закиду я не ставив від себе, тільки згадав, що інші його підносили; я навпаки старався боронити О. Поповича проти цього закиду, зазначуючи, що серед даних умовин справа заступника не грала ніякої поважної ролі. Але коли О. Попович і цим невдоволений і сам виводить цю справу, скажу, що загально признаним елементарним обовязком кожного керманича є полишити заступника, коли покидає свій пост, а Краєвий Комітет не міг йому пригадати цього обовязку, бо сам був його втечею немило заскочений. Тільки до одної „неправди", поданої у статті „Переворот на Буковині" мушу на жаль признатися. Я написав там, що О. Попович тому сам зажадав вибору трьох дорадників, бо зрозумів що пактом з Ончулом перехопився. Тепер О. Попович заявляє, що це зробив тільки тому, щоби як льояльний громадянин забезпечитися проти „налогових киринників"; отже тих киринників зробив своїми дорадниками. Ну, це вже вища політика, нічого казати, але при чім тут „льояльне громадянство"?

А тепер, на сам кінець ще позволю собі у споминах О. Поповича ствердити дрібоньку нестислість у цитуванню чужих слів. При самім кінці уст. VII. споминів він наводить мої слова, які я будьто би сказав, коли витав його разом з др. А. Артимовичем при перебранню влади: „Я досі вас поборював, але від тепер не буду" — і додає, що наводить їх для моєї характеристики. Так діточо-наївно формулувати свою заяву міг би хіба малий хлопчина, висічений різкою, обіцюючи батькови поправу! По правді я тоді сказав: „Я досі вас поборював, але теперішня хвиля вимагає відкласти всі партійні непорозуміння на бік для вищих цілей". Проти вихіснування цих моїх справжніх слів для характеристики моєї особи та мого поведення в дану хвилю не маю нічого замітити.

Спомини О. Поповича не відбивають подій з минулого Буковини в гладкім зеркалі; це зеркало в богатьох місцях повигинане і покривлене.

День свята Української Державної Фльоти

Написав: лейт. фльоти *Р. Шрамченко.*

Всі воєнні фльоти світу мають свої свята, які завжди святкують з великими урочистостями. Ці свята основані на якімсь поважнім факті з історії, переважно воєнно-морської, тої держави. Таке свято є рівночасно й святом моря тієї-ж держави.

Головними історичними датами сучасної доби для української державної фльоти треба рахувати такі:

1) **22. грудня 1917 року** заснування „Українського Генерального Морського Секретарства" (Наказ по Мор. Відомству ч. 1 а), пізніше переіменованого в „Українське Морське Міністерство" (Наказ по М. В. ч. 5 з 1. III. 1918 р.).

2) **24. грудня 1917 року.** Піднесення Українського прапору лінійним кораблем „Волею", велетнем-дреднавтом Чорноморської фльоти. (Наказ по М. В. ч. 5, 1917 р.).

3) **14. січня 1918 р.** Закон про переняття Українською Державою всієї Чорноморської фльоти, як воєнної, так і торговельної, з наказом всій Чорноморській фльоті піднести Український прапор. (Наказ по М. В. ч. 8, з 13 березня 1918 р.).

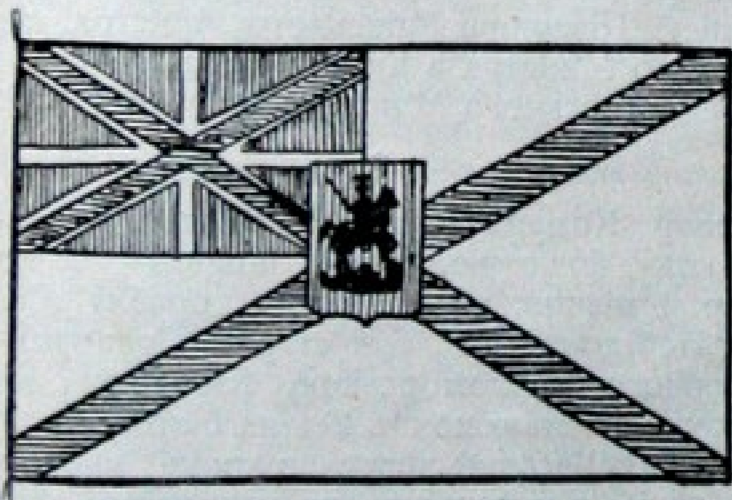
4) **29. квітня 1918 р.** У виконанні попереднього Наказу по Морському Відомству ч. 8 — піднесення о год. 16 Українського прапору Чорноморською фльотою.

5) **(?) липня 1918 р.** Перше святочне піднесення „Штандарту гетьмана Всієї України, Військ козацьких і Державної фльоти"*) у Києві на Дніпрі на державному пароплаві, який мав служити гетьману яхтою.

6) **25 січня 1919 р.** Головний Закон про Українську Державну фльоту.

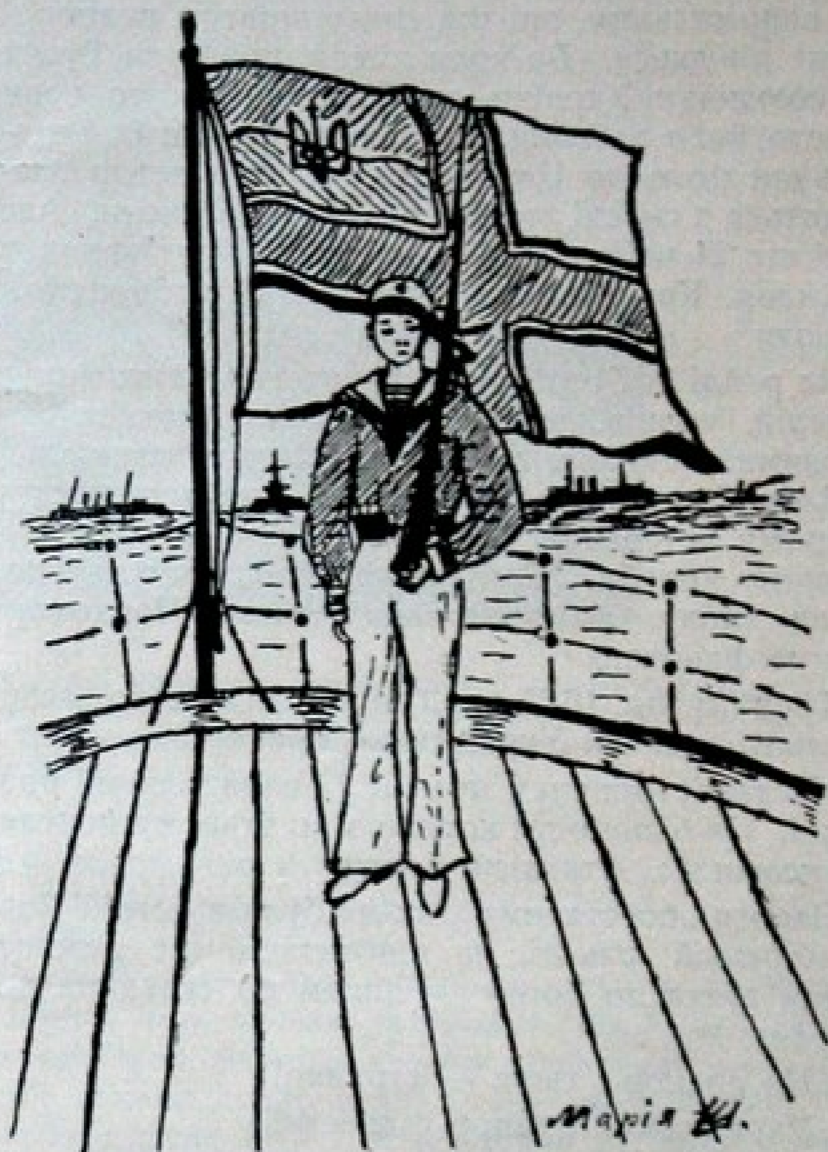
З цих 6 дат найповажнішим моментом буде безперечно момент піднесення Чорноморською фльотою Українського прапору 29 квітня 1918 р. о год. 16. і тому цей день і є Днем Свята Укр. Державної фльоти, а разом з тим і мусить бути Днем свята Українського моря.

*) Це Штандарт Голови Держави і наколи „Головний Отаман Військ і Фльоти" став Головою Держави, то згідно закону, цей прапор на фльоті став його прапором.

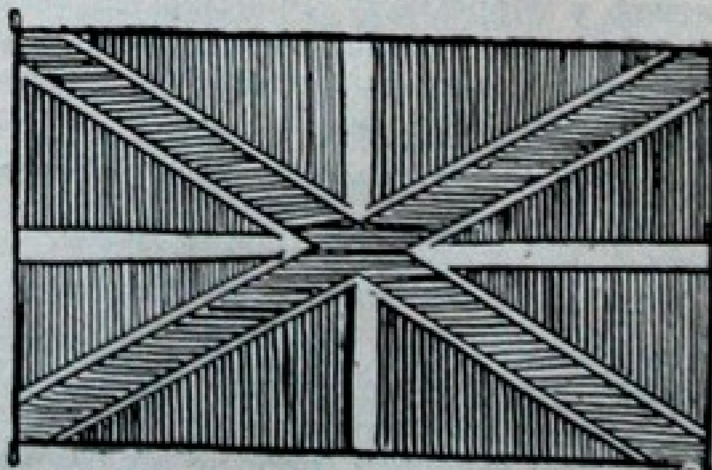
Прапор Командуючого Українською Чорноморською Фльотою.

29 квітня 1918 року стояв чудовий день. Севастопольський рейд вилискував, як зеркало. Українські війська попереду Німців швидким маршем посувалися на Севастополь. Ціла Чорноморська

На кормі українського воєнного корабля

фльота була скупчена в Севастополі. На великому Північному рейді з погордою красувалися велетні-дреднавти І Бриґади лінійних кораблів Чорного моря „Воля" і „Імператриця Катерина Велика", далі лінійні кораблі ІІ-ої Бриґади і т. д. Південна бухта була заповнена крейсерами, ескадр. міноносцями Мінної Дивізії Чорного моря і цілою чергою кораблів ріжного призначення. Як би сиротиною виглядав стрункий

Перший Гюйс Української Чорноморської Фльоти 29. IV. 1918 р.

крейсер „Прут" (бувший турецький крейсер „Меджідіє", який загинув на Великдень 1915 р. під Одесою на міні, а потім був піднесений коштами міста Одеси для Чорноморської фльоти, в ріжних операціях якої він після того брав діяльну участь), бо він був уже з попсутими машинами і все чекав на нові частини машин на заміну з Америки від Крампа з Філядельфії, де він був колись збудований, але він цих частин машин ані під андрієвським, ані під синьо-жовтим прапорами не діждався. Бо коли пізніш прийшли Турки як союзники України до Севастополя, то вони просто його забрали, сказавши, що він їх і відтягнули його до Царгороду, де він і тепер знаходиться в складі турецької военної фльоти. Але тоді ще 24 квітня 1918 р. крейсер „Прут" входив у склад Крейсерської бригади Чорноморської фльоти.

На рейді ж було повне оживлення, повний рух катерів, човнів, також сигналізація поміж кораблями, найбільш з головним флягманським кораблем Чорноморської фльоти. І на останньому, старому ветеранові Чорноморської фльоти, лінійному кораблі „Св. Ґеорґій Побідоносець" повівав знову прапор командуючого Чорноморською фльотою.

Точно о год. 16-ій на „Ґеорґії" піднесено гасло: „Фльоті підняти Український прапор!"

Настав історичний момент і опали червоні прапори. На більшости кораблів по старому почулася команда: „Стати до борту!"

Залога „по старому", як це було в боевій Чорноморській фльоті, не підбехтаній ще революцією, стала по борту — лицем до середини корабля.

„На прапор і гюйс — струнко!"

„Український прапор піднести!"

І під сурми і свистіння підстаршин-моряків злетів угору український прапор.

„Розійтись!"

Разом з командою програли сурмачі і відсвистали підстаршини.

І майже на цілій Великій Фльоті Чорного моря залопотіли в повітрю жевто-блакитні прапори.

Прапор, який піднесено тоді, був звичайним національним українським жовто-блакитним прапором.

За часів гетьмана Павла Скоропадського був вироблений у Морському Міністерстві, затверджений гетьманом і надісланий до фльоти український военний прапор (див. малюнок ч. 1), згідно з слідуючим Наказом:

НАКАЗ ПО МОРСЬКОМУ ВІДОМСТВУ

18 липня 1918 р., м. Київ, ч. 192/44.

(По Головному Морському Штабу).

Ясновельможний Пан Гетьман в присутности Своїй у місті Київі 16 липня зізволив затвердити малюнок Військового прапору по прикладеному описанню. Оголошуючи про це приписую на Військових судах підняти цей прапор зявляючийся однині емблемою нашої Держави. Всі устави, належні по законах Російської імперії до кормового військового прапору лічити в силі по відношенню до Військового Прапору Української Держави.

Описання Військового Прапору Української Держави.

Військовий Прапор Української Держави: білий прапор з рівним синім хрестом, який ділить прапор на чотири рівних частини. Ширина хреста 1/11 всієї довжини прапору. Відступивши на 1/8 ширини хреста проходить коло нього такої ж ширини (теж 1/8 ширини хреста) синя смужка, крім тих його боків, які прилягають до крижа. В крижі ж теж відступивши на 1/8 ширини хреста від його боків міститься національний прапор Держави (складений з блакитної і жовтої горизонтальних смуг), в центрі якого міститься золота печатка Св. Володимира такої ж ширини як хрест і в 1½ рази вища своєї ширини. Прапор шиється з матерії відповідного кольору, а печатка малюється бронзовою фарбою.

Морський Міністр Генеральний Бунчужний

Р о г о з а.

До цього ж наказу відноситься і слідуючий наказ:

НАКАЗ ПО МОРСЬКОМУ ВІДОМСТВУ

3 січня 1919 р., м. Київ, ч. 10/1.

(По Морському Генеральному Штабу).

Наказую лічити прапором Военної фльоти Української Народньої Республики Прапор, затверджений 18-го липня 1918 року. Зазначений прапор негайно підняти на усіх военних кораблях і інституціях, відповідно до ухвали прийнятої Директорією.

Головний Отаман Військ і Фльоти
Української Народньої Республики

П е т л ю р а.

Морський Міністр Старший Лейтенант Фльоти

М. Б і л і н с ь к и й.

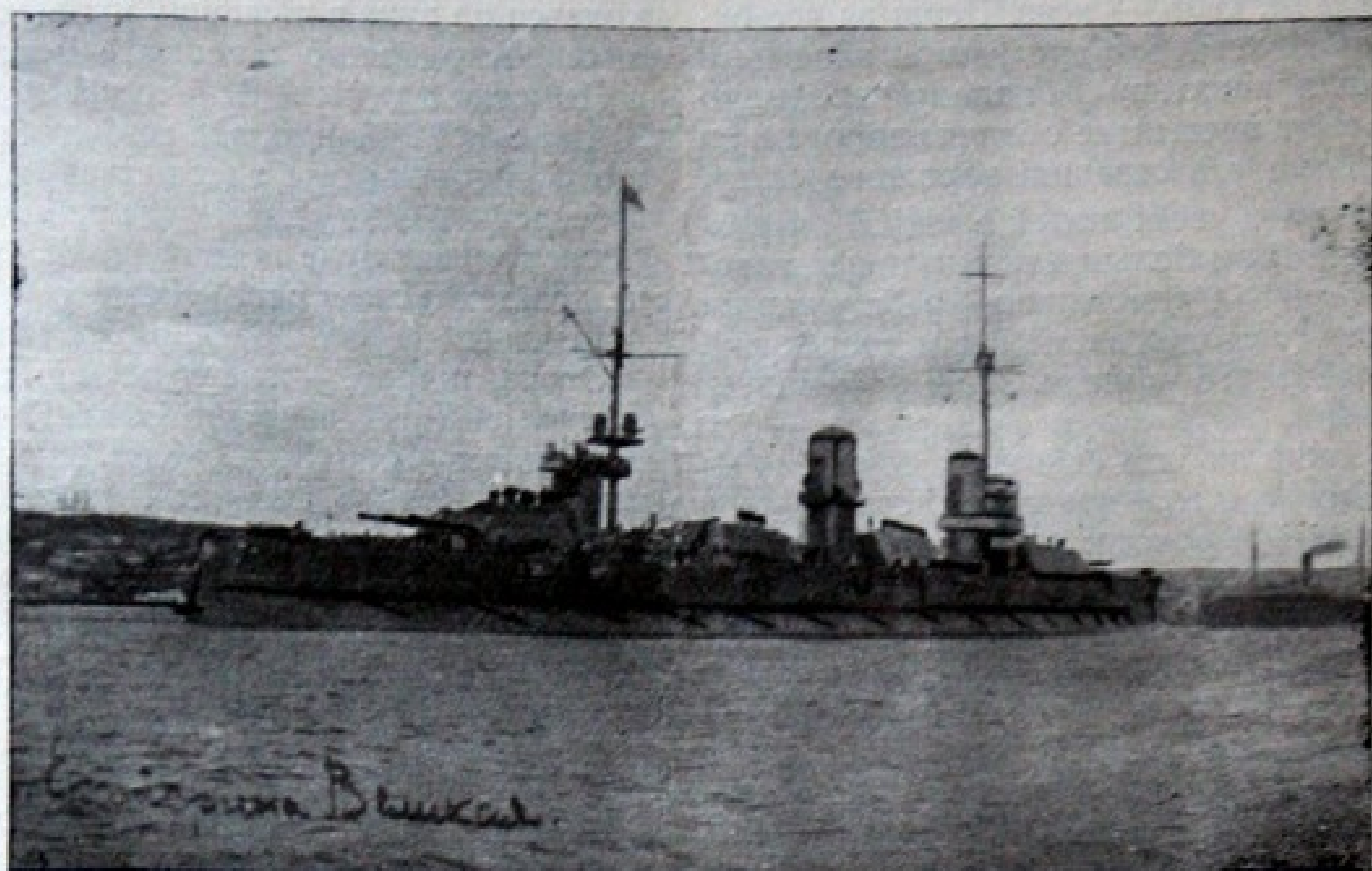
Цей прапор і є до нашого часу Прапором Української Державної Фльоти.

Перший і оригінальний прапор цього зразку зберігся в автора цих рядків і до нині. По ньому був затверджений гетьманом прапор; він висів в кабінеті Товариша Морського Міністра, пізніш Морського Міністра в Київі і автор, як Старший Адютант Морського Міністра вивіз його і зберіг.

•

Прапор Командуючого Українською Чорноморською фльотою, який повівав 29 квітня 1918 р. і пізніш, на лінійному кораблі „Св. Ґеорґій Побідоносець", був старим Прапором Командуючого Чорноморською фльотою і виглядав так (див. малюнок ч. 2): на білому полі блакитний андріївський хрест, „в крижі" якого гюйс (див. далі), а посередині на червоному полі Св. Ґеорґій Побідоносець. Цей прапор і підіймав Командуючий Укр. Держ Фльотою до вироблен-

ня ліпшого прапору К-го У. Д. Фльотою в осені 1918 р. Так що для історії першим прапором Ком-го Укр. Д. Фльотою був завжди цей прапор. займалася виробленням проєктів прапорів, підкреслила історичну вартість повищих прапорів для У. Д. Ф. так само як і андріївського прапору,

Лінійний корабель-дредневт „Імператриця Катерина Велика“ під прапором командуючого фльотою виходить зі Севастопольського рейду 1915 р. 23.400 тон місткости. 21,5 вузлів швидкість. 12 — 12 цалевих, 18—130 мм., 4—75 мм. протилітакових і 4 мінних гармат. 42 старшин і 1200 моряків і підстаршин. Затоплений большевиками в Новоросійську.

Що ж до гюйса, себ-то военного прапору, який підіймано на самому носі военного корабля I і II-ої ранґи, то він тоді ще не був вироблений і тому під жовто-блакитними прапорами в історії У. Д. Ф. першим гюйсом буде старий гюйс Імператор. Рос. фльоти, який виглядав так: на червоному полі синій андріївський хрест обрамований білою смугою і поперек білий хрест (мал. 3).

Цікаво, що Комісія Укр. Мор. Міністерства, яка тим більше, що в Чорноморській фльоті імператорський відсоток Українців був завжди від 60 до 75%.

В моїй статті „Укр. в-морська політика на Кримі“ в „Літоп. Черв. Калини“ за травень 1932 р. на стор. 11 під світлиною лінійного корабля „Ростислава“ вкралася груба помилка підчас друку, а саме: має бути 8880 тон місткости (а не 1880) і залога 624, а не 1624 старшин і морців.

Рік в Холодному Яру

Написав: *Юрій Горліс-Горський.*

(Продовження)

Слово знову взяв начальник штабу Петро Чучупака. Був це немолодий вже, років під сорок старшина, з простим, серйозним обличчам, з трохи понурим поглядом карих очей, зовсім неподібний до брата Василя, отамана, — двадцятишестилітнього гарного бльондина, в якого блакітно-сірих очах було ще забагато „молодости“.

— Як вам, панове, відомо, в околичних районах межуючих з нами, де юридично існує вже совітська влада, фактично вона тільки зароджується. Орґанізують владу прислані комуністи, здебільш москалі та жиди, які за всяку ціну стараються затягнути до праці в установах, особливо в хлібо- і продукто-заготовчих, місцевих большевиків, не кажучи вже про технічний персонал і урядовців, яких вони мусять наймати з місцевих людей. Перш за все „товаришам“ йде про те, щоб хоч трохи виглядало, що совітська влада є — „справжня українська влада“, — по друге, щоб опанувати положення — їм необхідні люди, які знають населення, обставини і умови. Вони дуже радо приймають до себе і видають партійні білети шкурникам, які пхаються до влади зза для власного добробуту, не дивлючись на їх буржуйське та куркульське походження, добре ураховуючи те, що коли хто з них і не є „ідейним большевиком“, то споріднившись з владою кровю і насильством над українським населенням, буде потім змушений триматися її, бо в разі перевороту його дожидає перша куля.

Цей мент ми мусимо використати в той спосіб,

щоб втиснути до влади як найбільше своїх людей, свідомих своєї цілі і відданих нам. За всяку ціну мусимо втиснути своїх хлопців до адміністративних органів влади. Ціль — ясна. Перш за все будемо завчасно дізнаватися про заміри влади супроти нас, а коли ініціятиву нападу перейме мо ми — будемо мати висвітлене обличча ворога, а то й активну допомогу в середині ворожого стану.

Дуже важно мати своїх людей в міліції і черезвичайках. Боротися з большевиками лише „гоноровими методами" — неможливо. Треба уживати їх власної зброї і методів, які вам всім добре знані по тогорічній боротьбі з ними. Мусимо дивитись на річі просто.

Українцеві, який любить свій край, звичайно не легко бути свідком, а то й приймати невільну, хоч би побічну участь в розстрілах своїх братів, але такий „чекіст" може врятувати не одну дорогу для української справи людину, попередивши її якось про небезпеку, а в разі відновлення широких визвольних акцій — він може дати нам просто неоцінені послуги.

Отож у кого з вас є підходящі люди в Черкасах, Бобринській, Смілій, Камянці, Олександрівці, Знамянці, Елісаветграді, Златополі, Новомиргороді, в кого є люди, яких можна послати туди, щоб улаштувалися в якійсь установі, — не гаючи часу звязуйтесь з ними і сповіщайте, щоб ішли працювати до червоних і тримали звязок з вами. Конспірація звичайно мусить бути захована як найстисліше.

До цього Коцуровського „перевороту" Чигирин лічився радянським центром Чигиринщини. Тепер положення змінилося і большевики звичайно за всяку ціну захотять заняти Чигирин, щоб чигиринський повіт бодай офіційно існував в „Украінской Советской республіке".

Отаман казав вам, чому це для нас вигідно і чому в разі потреби ми навіть допоможемо „товаришам" досягнути цього. Це — в будучому обеднає колись козацьку Чигиринщину, яку дурна доля України знову розколола на два ворожі табори.

Тепер — про Камянку. Камянка найближча до Холодного Яру більша стація і якщо нам не вдасться обдурити „товаришів" своїм „мирним обличчам", то дуже можливо, що вона стане вихідною точкою, з якої червоні поведуть ширші операції для зліквідування „Холодноярщини". В разі ширшого повстання, бронепотяги з Камянки і Фундуклеївки — відріжуть нас від сіл по той бік залізниці.

Після останніх подій в Чигирині, можливо, що з Камянки зроблять повітовий центр. А тому, мусимо тримати в Камянці міцнішу стежу.

Тепер головою „волісполкома" в Камянці Вишневецький, бувший старшина 3-го Гайдамацького полку, „боротьбіст", який став стовідсотковим комуністом і вірним слугою червоної Москви. Начальником волостної і мійської міліції є Лесько-Лещенко, теж „боротьбіст", який в минулому приймав участь у боротьбі з більшовиками і має перед ними пару тяжких „гріхів", про які не знає Чека, але маємо документальні докази ми і в кожну хвилю можемо йому „зпротеґувати" розстріл.

Я з ним на тижні бачився і він приняв деякі мої пропозиції. Зрадити нас він не може, бо побоїться. Виїзжати з Камянки йому неохота, бо хлопець закохався по вуха в панночці, яка має в Камянці велике господарство і не хоче покидати батьків, а Лещенко має після Великодня дружитись з нею. З цієї самої причини, він. не будучи переконаним, що більшовики вже вдержаться на Україні, хоче забезпечити себе у нас, і буде робити, що ми йому скажемо, коли буде певний, що більшовики про це не довідаються. В разі небезпеки він без сумніву попередить наших людей, рятуючи їх і себе.

Отож, Андрію, — звернувся він до Чорноти, — завтра, забирай з собою обох Галичан, Оробка і Гуцуляка, Соловія, Середу, Андрійченка, Петренка, донського козачка Андрюшу, Юхименка, Брушнівського, — цих хлопців і тебе в Камянці не знають. З місцевих дасть тобі Зінкевич з Грушківки двох Демиденків, Семена Залізняка, Петра Грушка і Василя Запорожця[1]).

Ці хлопці на добрім рахунку в Камянці, бувають там і мають знайомих серед камянських більшовиків, які вже їх запрошували на службу.

Про коней потурбується твій побратим, який буде наглядати за кіннотчиками, коли розведемо всіх з монастиря по селянах.

Лещенко цими днями одержав наказ збільшити міліцію до тридцяти чоловіка. Зараз у його пятнацять...

Так ти завтра у вечері, зайдеш до Камянки з боку стації з двома хлопцями і зайдеш до його — він буде ждати. Візьмете зі собою карабінки, револьвери і ґранати. Шаблі залишите. Колиб в Камянці хто вас затримував, не робіть жадного опору, а покликайтесь на Лещенка.

Він призначить тебе своїм помішником.

Останні хлопці будуть приходити по два-три і будуть залічені міліціонерами.

Як помішник „начміла" приглянешся до міліціонерів, яких застанеш, і поступово звільниш невигідних нам людей, а на їх місце ми будемо тобі посилати хлопців. Звяжешся з Телепином, де начальником міліції Іван Голота — наша людина.

Бурлаків своїх добре проінструктуй, хто що має казати оточенню в Камянці, звідки приїхав і що робив до того. З грушківськими хлопцями я вже балакав. У кого нема відповідних документів, то в монастирі, у Бондаренка в коморі є ціла скринька ріжних документів існувавших колись на світі „товаришів" — вибереш, які підійдуть.

Що будете дальше робити в Камянці — покаже час, а покищо сповнюйте „поліційні" обовязки як найкраще і тісніше тримайте звязок з нами. Ми, Андрію, рішили послати тебе, бо потрібний чоловік з „зимною кровю", міцними нервами, гострим оком, „довгим вухом" і коротким язиком. Ми переконані, що ти легко справишся з цим ділом.

Андрій почухав бриту голову...

---

[1]) Прізвища всі дійсні. Всі ці особи, за винятком Петренка, який відбув за Холодноярщину 10 років тюрми і в 1931 році змінивши прізвище утік перед засланням на Соловки, і Середи, який став згодом большевиком — загинули в боротьбі. Запорожця літом 1920 року застрілив Соловей, а Залізняка зарубав Чорнота, як зрадників.

— Щоб вас коза вбрикнула з вашими видумками!... От уже ніколи не думав, що доведеться в житті в „поліцмайстера“ гратись... Ну, та лихо його бери — спробуєм... Тільки ти, Гриб, не попадайся тоді мені в руки. Посажу на два тижні в холодну за те, що сідло в монастирі взяв та не привіз...

Василь Чучупака встав з за стола і підійшов до старенької Чучупачихи, яка підчас наради смажила пампушки. На її доброму, дрібному личку в цей час неначе було написано: „Не розберу я, дітки, що воно на світі діється, про що це балакаєте, та й не моє це бабське діло...“.

Отаман ніжно обняв стару за плечі.

—Ну, мамуню, тепер слово за вами...

— Зараз, зараз дітки... Дам вам їсти. Господи, коли вже той спокій буде?... Загинув вже один, а як не дай Боже, що котрого з вас убють, то я вже й не переживу...

Старий Чучупака, який сидів на лежанці задоволено поглажуючи довгу сиву бороду, неначе думав: „А то вже, дітки, вам видніще... Ви розумніщі від мене старого... На те я вас, бідував, а вчив... Робіть як знаєте — аби добре було, бо на вас всі села надію покладають...“, — встав і сходивши до комори — поставив на стіл пляшки з сливяним самогоном. Стара почала подавати на стіл страву. До хати зайшла дружина Петра Чучупаки, Ганна Єрестівна, з шестилітньою дочкою Лідою і привітавшись стала помагати матері. Ця надзвичайно симпатична, інтелігентна жінка, була по батькові німка, по матері полька, виросла між українцями і тепер була щирою, відданою справі, націоналісткою-українкою.

Маленька Ліда вилізла до батька на коліна й сміливо розглядала гостей. Почувши, що мене називають в розмові Залізняком, деякий час здивовано дивилася, а потім повернула в мій бік батькову голову:

— Батьку, це Залізняк?

— Залізняк, дочко...

— А чому він такий молодий?

— А який-же він має бути?

— А скільки-ж йому років було, як він на Умань ходив?

Це запитання, задане надзвичайно серіозним тоном — розвеселило всіх.

Петро поставив дочку на лавку.

— Це вона з мамою Кобзаря начиталася...

А ну, дочко, вжар нам щонебудь з Кобзаря!...

— Ну, то Холодний Яр — добре?

— Дуже добре...

Мала, відважно жестикулюючи, продеклямувала вивчений за мамою вірш, майже без помилок, замінивши тільки Нерона у Мирона.

Коли вона дитячо-грізним голосом закінчила —

„і в день радості над вами
розпочнеться кара,
і повіє новий огонь
з Холодного Яра!...“ —

слухачі улаштували їй правдиву овацію.

Після вечері майже вся компанія поїхала на виставу до Медведівки, край якої зливався з крайом Мельників.

У вищій початковій школі була улаштована вечірка. Ставили „Степового гостя“.

При вході до школи стояла варта з кулеметом. Мужчини взагалі всі зі зброєю. Перед виставою добре співав хор, відкривши вечір українським гимном. Потім деклямували учні. Маленький хлопчина в козацькім строю дуже добре продеклямував „Суботів“ Шевченка.

Було якось дивно, що цей Богданів Суботів з „церквою-домовиною“ отут, в кількох кільометрах і що саме через це перед дверима школи стоїть звернений у його бік, наладований „Максім“, щоб вечірки несподівано не заскочили „Коцуровці“...

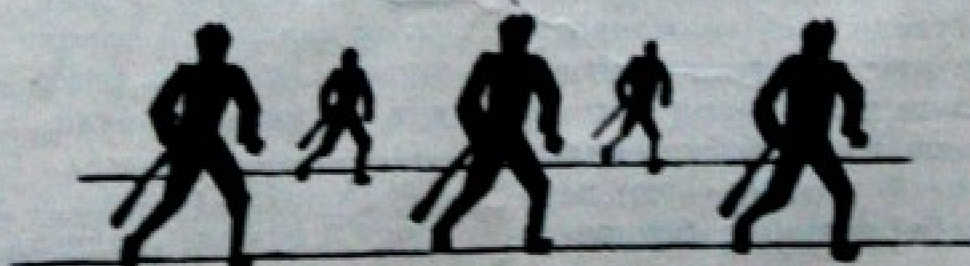
Ночували ми всі, розположившись на засланій соломою долівці, у місцевої інтелігентної особи, яка відступила нам свою досить велику кімнату.

На другий день, по повороті до монастиря, Чорнота, забравши своїх „міліціонерів“, відійшов до Грушківки, а ми стали готовитися до „евакуації“ Мотриного монастиря.

В наступні дні військове майно було вивезене й уся залога, на радість ігумені, й на смуток декому з черниць — покинула монастир і розбрилася по хуторах і селах. Усі передягнулися в свитки й киреї. Села теж змінили вигляд. Кулемети й рушниці з хат зникли. На вулицях більше з рушницями не ходили, але під верхньою одежою „мирно“ ховалися обрізи, револьвери, гранати. У багатьох хлопців були дубельтові пістолі, з двома курками, які стріляли рушничними набоями, — досить добрий виріб місцевого майстраслюсаря.

Але в Медведівці на ярмарку, по старому торгували зброєю. Продавали селяни з дальших сіл. Холодноярці лише купували. Радянських грошей ніхто не брав, а українські гривні цінилися високо. За пятьсот гривень я купив на ярмарку майже сотню набоїв до обох своїх револьверів, Кольта й Парабелюма, яких не міг дістати досить в армії, а за тисячу двісті гривень купив ще й великого німецького Мавзера й сімдесять набоїв.

Червоні в наших околицях не зявлялися. Поза Тясмином перейшов їх полк в напрямку Чигирина, але після невдачного бою з Коцуром — вернувся на Черкаси. Зза Чигирина стала іноді доноситись гарматня стріляннна. „Товариші“ „мацали“ Чигирин з боку степу. (Далі буде).

Історія 8-ої Галицької Бриґади

(давнішої „Ґрупи Рудки“ або „Ґрупи Гофмана“).

Написав: *Д-р Іван Карпинець.*

II.

УТВОРЕННЯ ОПЕРАЦІЙНОЇ ҐРУПИ В РУДЕЧЧИНІ ТА ЇЇ БОЇ ДО 15. V. 1919 Р.

(Продовження).

4. **Оцінка пляну Начальної Команди Г. А.; недодержання тайни плянів офензиви.** Провідною думкою, яка руководить штабами воюючих проти себе армій є — як здоровий розум диктує — повне знищення боєвих сил противника. До цього кожна воююча сторона змагає ріжними шляхами й засобами. Поминаючи інші, одним з таких шляхів є найбільш рішучий удар у найслабше місце боєвих сил противника. Повертаючи до українсько-польської війни в 1918/19 році, мусимо зазначити, що найслабшим і найбільше вразливим місцем, яке могло спричинити катастрофу для всіх польських відділів, що оперували в Східній Галичині, був Перемишль та часть залізничого шляху Львів—Перемишль, а саме відтинок приблизно від Судової Вишні по Перемишль; про це знали в цьому часі навіть ляіки. Сильний і рішучий удар в ці місця, з метою відрізання польських відділів від їх бази в західній Галичині був би, по всякій правдоподібности, закінчився побідою У. Г. А. Не треба було думати про якийсь двобій в районі Городка—Судової Вишні, який мав би щойно створити сприяючі обставини для дальшого ходу подій (передусім до наступу на Львів), але треба було просто знищити несподівано цю малу й слабо боронену шийку, що лучила польські частини в районі Городок Ягайл.—Львів—Любінь Вел. з їх базою, та сильно опертися на Сяні, який творить добру оборонну лінію. Коли підносяться сумніви, що цього не можна було тоді довершити, бо з причини браку добрих шляхів, не можна було сконцентрувати достаточної скількости війська, то на це треба відповісти, що сконцентрувати там 4—5 курінів з кільканадцятьма гарматами та довезти трохи муніції й харчів, це не вимагало ліпших шляхів над ті, які там були, ані не вимагало ліпших середників льокомоції. Отже замісць рудецького відтинку поміж Судовою Вишнею і Городком Ягайл. треба було вибрати під операції відтинок поміж Судовою Вишнею і Перемишлем.

Друга справа — це спосіб, в який офензиву постановлено, та справа доповнень. Всі, що бачили світову війну, знають, що кожна офензива приходила для загалу а навіть дуже часто й для противника — несподівано. Певно, що в штабах, перед підприняттям якоїсь акції відбувалися наради й пильно розважували всякі можливости, але про це знали тільки найвищі команданти та не розтрублювали цього на всі сторони й не повідомляли про ці пляни, аж до подробиць включно — цивільних властей. А дальше — до переведення якоїсь акції треба звичайно більше засобів і сил, як у тім часі на даному відтинкові находиться; ці засоби й сили треба стягнути не тільки з інших відтинків, але й із запілля. Та кожний начальний вожд мав звичайно стільки влади, що міг досить свобідно рішати про використання всіх сил. А тимчасом у нас було якось не так! Для доповнення фронту, який преціньрішав про наше існування, кількома тисячами людей із запілля треба було скликувати аж державну нараду не тільки з вищих військових командантів, але й із представників цивільної адміністрації та Національної Ради, реферувати в подробицях пляни офензиви та просити цих кілька тисяч вояків із запілля, з яких не дуже то велика могла була бути користь, бо ж це були переважно люди, які не хотіли нюхати пороху та й зрештою може навіть не були обізнані добре з воєнним ділом на фронті. Отже тому не диво, що при такім ненормальнім у нас стані військових і воєнних справ, всякі поважні пляни й постанови були без позитивних наслідків. А коли ще до цього прилучилася каригідна балакучість деяких вищих командантів, то відразу можна було предвидіти невдачу, а навіть катастрофу.

Відомости про задуману Українцями офензиву на залізничий шлях Львів—Перемишль, яку остаточно порішено на згаданій державній нараді в Ходорові — розійшлися скоро серед старшин і стрілецтва У. Г. А.; вони дісталися й до Поляків. Д-р Шухевич пише виразно, що цього ж самого таки дня, коли офензиву порішено, відомости про неї дійшли до непокликаних людей, а слідуючого дня розійшлися поміж стрілецтвом. Сам Шухевич довідався про неї від автореферента Н. К. пор. Кренжаловського, якому про це сказав сам полк. Гриць Коссак, командант III. Гал. Корпусу. („Спомини“, I. 119—122). Внаслідок такої балакучости, Поляки довідалися про все дуже скоро. Гуперт пише, що ціль офензиви, а навіть день її розпочаття, був віддавна знаний польській команді, що після своїх сил, які мала до розпорядимости, старалася її утруднити власною зачіпною акцією. („Walki o Lwów..“ 179 і 184).

5. **Приготування до офензиви на місці; концентрація сил***). Плян офензиви, який Начальна Команда Г. А. випрацювала, почав вкоротці прибирати реальні форми. На рудецький відтинок стали напливати поволи деякі нові частини та муніція. Однак ми тепер не в силі ствердити, коли яка частина прибула, та звідки вона прийшла.

*) На основі рукопису о. д-ра Вергуна: „Причинки до історії 8. Бригади“, та праць, згаданих у тексті.

Можемо тільки ствердити, що в лютневих боях брали участь з української сторони, крім частин „Ґрупи Гофмана“ (це є: І. куріня пор. Гладиловича, II. куріня сот. Станиміра, 9. самостійної сотні чет. Чайківського й „Дніпровської Гарматньої Бриґади“), ще такі відділи: І. курінь У. С. С. пор. Івановича, І./24. курінь чет. Ясінчука та ІІ./24. курінь пор. Левицького. Концентрація сил розпочалася може вже з кінцем січня. Автор брошури „Rudki pod okupacją ruską“ пише про це так: „Z końcem stycznia ruch w Rudkach. Przechodzą watahy pod Gródek i Sądową Wisznię. Ukraińcy głoszą, że do trzech dni zdobędą te miasta i Lwów upadnie. Żołnierzy dość...“ (стор. 15—16).

Однак справа з усталенням часу, в якому концентрація відбувалася, не є ясна. Бож прецінь зі споминів ґен. Павленка виходить, що властиво офензиву порішено щойно в половині лютня, між 9. а 16., це є в часі державної наради в Ходорові. Отже в якім відношенні є одна вістка до другої? Але це не все; Гуперт у згадуваній праці „Walki o Lwów“ пише, що час від 19. до 24. лютого минув досить спокійно, але польські розвідчики переочили тоді, що Українці пересунули 3—4 курені (2.500 вояків), з великою скількістю скорострілів від полудня Любіня Великого на захід Городка Ягайл. до лінії Угерець Незабитівських—Шоломинич (стор. 191). Подібно пише й Сопотніцкий (Kampanja polsko-ukr., 107). З цього виходилоб, що щойно в часі боїв, які започаткувала „Ґрупа Гофмана“, змогла Начальна Команда прислати на рудецький відтинок декілька частин. Цю справу зможуть вияснити хіба ті, що були в курінях: І. У. С. С., І./24. і ІІ./24, а які брали участь у лютневих боях під Городком.

Наприкінці треба зазначити, що з рудецького відтинку стягнено перед офензивою панцирний поїзд ч. 2 і перекинено його шляхом на Самбір—Стрий—Миколаїв—Басівка під Любінь до 7. Бриґади; там зістав він аж до польської травневої офензиви.

6. **Перебіг офензиви в першій фазі; протиакція Поляків***). Зі споминів ґен. Омеляновича Павленка (Старшого) довідуємося, що загальна диспозиція Начальної Команди відносно офензиви заряджувала так: 1. Корпус полк. Микитка більшістю своїх сил держить позиції на правому крилі (Сокаль—Белз—Рава), а частиною сил, разом з 2. Корпусом полк. Тарнавського, демонструє в околицях Львова; ці частини творять своїм розташуванням підкову, що відкрита на Захід; мета зусиль 2. Корпусу лежить на його лівому крилі; важка артилерія має доповнююче завдання: бути на поготівлі для виконання вогневих наказів, у випадку штурму міста навіть з Півночі; на правому крилі ґен. Кравс має такеж завдання, як і підчас нашого першого наступу; головні сили 3. Корпусу мають перервати залізницю Перемишль—Львів на перегоні Судова Вишня—Городок“ („Укр.-польська війна“, 39). А дальше пише, що захоплення цього району й забезпечення його від протинаступів Поляків, повинно було закінчити першу фазу операції, яка мала створити необхідні обставини, якщо це булоб потрібним, для штурму міста (Львова) не тільки фронтовими військами, але й скріпленням із запілля (там же).

На марґінесі наведеної диспозиції мусимо зробити деякі замітки. Диспозиція, як видно, наказувала III. Гал. Корпусові наступ на відтинок залізничого шляху поміж Городком і Судовою Вишнею. Якжеж тепер вияснити те, що сильна офензивна акція в дні 17. лютого 1919. розпочалася передусім на відтинку 7. бриґади з напрямом на Любінь Великий і Малий? Цей наступ, ведений поважними силами, а про який розписується дуже широко Сопотніцкий (на стор. 105-6) закінчився однак тогож самого дня невдачею й то з досить великими кровавими жертвами. Отже чомуж українські частини розпочали офензиву не там, де мали розпочати? Хто тут понösить вину за це?

На рудецькому відтинкові в дні 17. лютого 1919. р. українські частини також розпочали зачіпну акцію, та вона мала скоріше демонстраційний характер, а не головного офензивного удару; що при цьому вдалося їм посунутися в терені, то це інша справа. Поляки мали тут досить слабі сили, але вже слідуючі дні показали наглядно, що „Ґрупа Гофмана“ не мала сил закріпити за собою здобутків та не змогла зразу опертися протиакції Поляків, як тільки вони стягнули трохи підкріплень на загрожене для себе місце. І деж тут можна говорити про „велику українську офензиву“ на залізничий шлях поміж Городком і Судовою Вишнею в дні 17. лютого і кількох дальших?

Але подивімся на хід подій*). Для орієнтації зазначуємо, що командуючий польськими військами в Східній Галичині ґен. Розвадовський, знаючи про плян української офензиви, хотів її троха спаралізувати ударом частини своїх військ у напрямі на Янів (на північ від Городка Ягайл.). Бої велися там зі змінним щастям; остаточно Поляки осягнули там тільки дуже незначні успіхи в території. На хід подій на цілому фронті цей удар у напрямі на Янів не мав найменшого впливу. (Hupert: „Walki o Lwów“, 184—5).

На рудецькім відтинку справи представлялися так: В навечеря офензиви, це є 16. II. 1919. як це подає звідомлення Укр. Ґенер. Штабу з цьогож дня, на відтинку „Ґрупи Гофмана“ панував спокій; тільки українська артилерія острілювала Судову Вишню, звідки польська залоґа втікла на стацію під охорону панцирного поїзду.

---

*) На основі: А) 1. Рукопису о. д-ра Вергуна: „Причинки до історії 8. Бриґади“, 2. Звідомлень Укр. Ґенер. Штабу з цього часу (поданих у часописі „Република“). 3. Споминів ґен. Ом. Павленка (Старшого) п. з „Укр.-польська війна 1918—1919 р.“ 4. Деяких записок п. Волод. Костика. Б) Згадуваних польських праць, передусім Гуперта, а також Сопотніцкого.

*) В представленні цих подій заходять неточности, але це вина джерел, з яких автор користав; поміж рукописом о. д-ра Вергуна, звідомленнями Укр. Ґенер. Штабу та працею Гуперта заходять замітні ріжниці, які годі часами узгіднити. — І. К.

Зачіпна акція зі сторони українських військ розпочалася дня 17. лютого 1919. Звідомлення Укр. Ґенерального Штабу з цьогож дня подавало: „В цілі справдження частих донесень про концентрацію польських військ в районі Хирів, Перемишль, Судова Вишня та Городок, котру переведено ними в тій цілі, щоби сильним наступом вирвати нам з рук найвартнішу частину краю, нафтову область, перевела наша армія декілька успішних наступів... В районі Городка: Наші війська розпочали 17. II. наступ продовж згаданої лінії. Бої велися того дня з успіхом для нас, але вже того самого дня пізним вечером вислали Поляки сильні резерви з Перемишля і Мостиск на Судову Вишню, до якої передмість дійшли наші передні сторожі. Бої прибрали дуже тяжкий характер. Наші своєю хоробрістю удержували ряд занятих місцевостей, як: Вовчухи, Бар, Довгомостиска, Дмитровичі, Стоянці...". („Республика" ч. 18, з 22. II. 1919, стор. 4.).

стини заняли хутір Боднарівку та Любінь Малий, одначе, уступаючи перед переважаючими польськими силами, опустили його здовж залізниці Городок—Перемишль". (? — І. К.). „Ми заняли Вовчухи, Бар, Довгомостиска і Дмитровичі. Стоянці (тут оперували частини крукеницької групи — І. К.) переходили в бою з рук до рук, та під вечір опинилися таки в наших руках. Наші відділи наступаючі від півнєчі перервали залізницю у Заріча — на захід від Судової Вишні — та завдали ворогови у Боротятина (має бути Бортятина — І. К.), на північ від Судової Вишні, значні втрати"... Дальше звідомлення подає, що були також наступи українських частин в околицях Збоїск, Маєрівки й Богданівки коло Львова, та в околицях Козиць і Жорниск коло Янова.

Стільки відомостей подає офіціяльне повідомлення Укр. Ґенерального Штабу. Не більше говорить про ці події дня 17. II. 1919. р. на рудецькім відтинку і звідомлення Пресової Кватири Начальної Команди Галицької Армії з 20. II. 1919. Подаючи на вступі ціль української акції так само як і офіціяльний звіт Штабу Армії, згадує про бої на відтинку Городка—Судової Вишні так: „Дуже тяжкі бої приходилося також зводити нашим військам на захід від Львова, продовж залізниці Городок—Перемишль. Щоби осягнути згадану ціль (це є провірити польські сили, як це на вступі подається — І. К.), наші

На основі рукопису о. д-ра Вергуна та праці Гуперта, перебіг подій був такий: Дня 17. лютого 1919. р. рано, коли VII. Бриґада робила сильний наступ на Любінь Великий від сторони Дубової Долини, зробила 7. сотня пор. Івана Вовка з куріня сот. Станіміра, за згодою команди „Групи Гофмана", наступ при допомозі артилерії на Вовчухи й Братківці (чи може Бар — І. К.) і заняла ці місцевости. В цих боях, як подає Гуперт, укр. артилерія мала послугуватися ґазовими стрільнами (при обстрілі Судової Вишні). А на північ від залізничого шляху Львів—Перемишль заняла котрась з укр. частин село Гартфельд та взяла в полон польську стійку з 18 вояків.

Наступ VII. Бриґади вечером заломився; також наступи укр. частин на інших відтинках не повелися. І тільки на відтинку „Групи Гофмана" ситуація для Поляків стала дуже небезпечною.

Так отже українська зачіпна акція дня 17. лютого 1919. р. осягнула на рудецькім відтинку значний успіх, бо українські частини підійшли близько залізничого шляху Львів—Перемишль, і його на відтинку поміж Городком а Судовою Вишнею поважно загрозили. Комунікація на цьому шляху стала майже цілком неможливою через можність обстрілу поїздів. Ще трохи зусиль — а Львів і польські війська в його районі аж по Городок Ягайл. включно могли бути цілковито відтяті від своєї бази, західної Галичини.

рій зрозуміла, що Поляки, які бачили цю грізну для них ситуацію, старалися зробити все можливе, щоби не допустити до катастрофи, яка їм грозила.

Заки зачнемо описувати події в слідуючих днях, мусимо помістити одну заввагу. Ген. Павленко, подаючи в своїх споминах звідомлення Укр. Генер. Штабу з 17. II. 1919. р., підкреслює речення „...перервали залізницю у Заріча на Захід від Судової Вишні" (стор. 40.), з чого виходило-б, що українська офензива вже в першім дні увінчалася повним успіхом, бо залізницю п е р е р в а н о (в значінню, що відтято польські частини в Східній Галичині від їх бази в західній Галичині). Тимчасом так не було. Це перервання (якщо воно дійсно мало місце) було звичайним ушкодженням залізничого тору, що майже нічого не впливало на перебіг операцій, а вже цілком не відтинало польських сил у Східній Галичині від їх бази.

18. лютого 1919 р. ситуація на рудецькім відтинку була менше гаряча. Офіціяльне звідомлення з 18. II. 1919. подає, що на захід від Городка відбили українські частини польський наступ на Вовчухи, та що на північ від Городка заняли укр. частини Вайсенберг (коло Каменоброду). За це сильні бої тревали коло Белза.

Згадане вище звідомлення Пресової Кватири Н. К. Г. А. з 20. II. 1919. р. пише, що „...Поляки кинули нові сили резерви головно на Вовчухи. Наші боронилися завзято...".

Інакше пише Гуперт. Він подає, що 18. II. укр. частини заняли Довгомостиска а укр. артилерія ушкодила залізнич. міст під Братковичами. На захід від рудецької групи ситуація для Поляків була того дня некорисна, бо вони мусіли відбивати укр. наступи на Медику. Українці острілювали цьогож дня всі потяги, а це погіршувало ситуацію Поляків. Тому їх командати груп в районі Городка (полк. Серда) і в районі Перемишля (полк. Мінкевич) порозумілися і наказали протиакцію. („Walki o Lwów", стор. 188).

Вночі з 18. на 19. лютого вислав Мінкевич з Перемишля один курінь піхоти з 10 скорострілами під командою майора Ярнушкевича, котрий над ранком **19 лютого** відпер українські частини з-під Судової Вишні, а відтак здобув село Довгомостиска. А полк. Серда вислав з Городка 1 і ½ курінів, які заняли Вовчухи, Мельники, Бар і гору △ 307. Сотня пор. Вовка майже пів дня опиралася переважаючим польським силам, та вкінці розбита, мусіла відступити. Щойно тоді заалярмована подіями команда рудецької групи вислала на підмогу одну сотню з І. куріня У. С. С, яка однак вспіла тільки обсадити село Долиняни; дальше посуватися не могла, бо Поляки мали переважаючі сили.

Так само не повівся протинаступ українських частин на Довгомостиска. Так, як пише в своїм деннику п. Володимир Костик, що був тоді звичковим 1. гарм. полку „Дніпровської Гарматньої Бригади", подібав відемно на галицьких стрільців вплив наддніпрянських гарматчиків. Батерія, що була заняла вже позиції в Довгомостисках, мусіла вернути до Путятич.

Ці бої 19. лютого 1919. р. були дуже завзяті. Гуперт подає, що Українці втратили тоді на рудецькому відтинкові 3 старшин і 58 стрільців раненими й полоненими та пише дослівно так: „На основі боєвої реляції групи полк. Серди а здається (pododno) на відповідний письмений приказ Довудства Всхуд, добивано притім у нас взятих в полон Українців, виконуючи в цей спосіб пімсту за многократно стверджене подібне поступовання з нашими полоненими...". („Walki o Lwów", стор. 188).

На близьких до рудецької групи відтинках події дня 19. лютого були спокійніші. Українські частини наступали на залізничий міст на Верешиці коло Каменоброду, однак польський панцирний поїзд з допомогою піхоти ці наступи відбив. („Walki o Lwów" 188).

Офіціяльне звідомлення Укр. Генер. Штабу з 19. лютого 1919. пише про бої на рудецькім відтинку так: „...На захід від Львова: Вчасним ранком ударили Поляки переважаючими силами на Вовчухи та виперли нашу слабу залогу до Долинян. В протягу дня протинаступом ми відперли Поляків до Вовчух, де й ведеться завзятий бій. Поляки залишили в наших руках 4 старшин, 20 стрільців та богато муніції і майна". А на інших відтинках фронту були сильні бої тільки коло Белзця.

Так само майже пише й згадуване вже звідомлення Пресової Кватири Н. К. Г. А. з 20. лютого 1919. р.

Гуперт, на маргінесі подій двох останніх днів пише: „На загал перебіг боїв 18. і 19. лютого здавалося вказував на це, що Українці не задумують так скоро поновити свого нагального наступу з 17. II., тимбільше, що дістали вже приказ Мирового Конгресу в Парижі, щоби заперестали воєнні ділання. („Walki o Lwów", 189).

Однак вже **20. лютого** розгорілися тяжкі бої на рудецькому відтинку на ново. Початок зробили Поляки. Вони повели сильний наступ з Вовчух у двох напрямах, а то: на Долиняни й на Добряни, та заняли Коців і фільварок Генриківку. Тоді команда „Групи Гофмана" прислала на підмогу дальших дві сотні з І. куріня У. С. С. пор. Івановича, які вдарили з Долинян на ліве польське крило. Розбиті польські відділи втікли в найбільшім непорядку поза Вовчухи та залишили багато вбитих, ранених і полонених. Гуперт подає польські втрати на 68 вояків. І. курінь У. С. С. обсадив горби перед Долинянами й Вовчухами, передусім гору △ 307, через що можна було дальше острілювати поїзди на залізничім шляху Львів—Перемишль. Дальше на захід Поляки трималися ще в Довгомостисках (?).

В сусідстві рудецького відтинку відбувся наступ укр. частин на Каменобрід, який Поляки відбили при помочі панцирного поїзду та невдачний наступ коло Медики (на схід від Перемишля).

Офіціяльне звідомлення Укр. Генер. Штабу з 20. II. 1919. подає: „...На захід від Городка ми заняли назад Довгомостиска та ведеться бій з перемінним успіхом за місцевости вздовж залізничого шляху". Крім цього згадує за сильні бої коло Белза і Рави Руської.

За це досить широко про ці бої розписується звідомлення Пресової Кватири Н. К. Г. А. з 21. лютого. Читаємо там таке: „Бої, які розпочалися ще 17. лютого на ріжних боєвих лініях, продовжуються, та набирають сили що до завзятости... На захід від Львова продовж лінії Городок—Перемишль ідуть дальше завзяті бої... Всі протинаступи, зусилля ворога відзискати втрачені місцевости в ціли охорони й обезпеки залізничого шляху Львів—Перемишль були криваво відбиті. Ворог поніс тяжкі страти. Важка задача наших військ удержати в перерві рух по залізничім шляху Львів-Перемишль повелася. Від трьох днів всякий рух залізничий, а навіть телефонічний між Львовом і Перемишлем зовсім перерваний, головно у відтинку Заріча (? — І. К.). Паніка та переполох, який оволодів мешканцями Львова ще 17. лютого, щодня змагається. З львівського головного двірця виїхало вчора чотири поїзди безпосередно один по другім в сторону Городка. Їх задержано в Мшані". Крім цього згадує ще звідомлення про бої коло Белза, Рави Руської—Немирова, та Яворова й Краківця. („Република" ч. 19. — 23. II. 1919. р. стор. 4.). (Д. б.)

Зелені Свята — дні українських інвалідів і стріл. могил!

І знову по принятому звичаю з нагоди Зелених Свят звертаємося до українського громадянства. У дні розцвілого життя у природі згадайте про тих, яким життя зломила воєнна хуртовина, й одних зложила в могилах розсіяних по всіх землях України, а других наділила досмертним терпінням каліцтва та фізичним упослідженням.

І одні й другі, і стрілецькі могили й стрілецькі інваліди, є свідками й творцями непроминаючої — незабутньої історичної події, яка мусить лишитися тривалим дороговказом до найвищої мети народу.

Не сміємо нехтувати й пускати в забуття стрілецьку славу. На тривале упорядкування стрілецьких могил на цвинтарях у Львові, на Маківці, на Лисоні, в Посухові, в Семиківцях і др. мусять знайтися фонди. На скромне забезпечення інвалідів Українського Війська, на лікування ран, на найконечніші протези для інвалідів. мусять жертвувати всі, бо тільки завдяки загальній жертвенности вспіємо виконати обовязок народньої відплати супроти українських інвалідів. Понад 11.000 золотих потребує УКТОДІ місячно на укр. інвалідів. Ні один наш інвалід не дістає державної ренти!

У дні Зелених Свят задокументуйте жертвенністю на охорону стрілецьких могил і українських інвалідів, що велика ідея, за котру боролося стрілецтво, усім нам дорога й спільна!

Посилайте жертви почтовими складанками УКТОДІ, розісланими з українською пресою, або на адресу: УКТОДІ, Львів, св. Софії 25.

За

ТОВАРИСТВО ОХОРОНИ ВОЄННИХ МОГИЛ У ЛЬВОВІ:

Др. П. Кривуцький, в. р. голова. *Ол. Карпінський*, в. р. секретар.

За

УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ДОПОМОГИ ІНВАЛІДАМ У ЛЬВОВІ:

Др. І. Ґижа, в. р. голова. *Др. Я. Олексишин*, в. р. секретар.

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР

З пекла польської неволі. „Праця". Прудентополіс (Бразилія), 1919, ч. 30.

Оповідання пор. І. О. ком-та 2. кур. 17 бриґ. про відносини, серед яких живуть полонені та інтерновані в таборах Перемишль і Берестя.

З перемиського ляцького пекла. „Укр. Прапор". Відень, 1919, ч. 9—10.

Життя інтернованих.

З приводу 10-ої річниці звільнення Київа в 1920 році. „Табор". Варшава, 1930. 8°, ч. 13, ст. 9.

Фотознимка — С. Петлюра, ґен. П. Лістовський, полк. В. Сальський, полк. М. Безручко.

Зразковий статут українських військових громад. Київ. 1917. Вид. Укр. Військ. Ґен. Комітету.

З румунської окупації. „Укр. Прапор". Відень, 1919, чч. 1, 2.

Є дещо даних про бойові акції поляків і румунів на Коломийщині.

З таборового життя нашого полку. „За Україну". Каліш, 1921, ч. 2, ст. 13—14.

До іст. 3-го кін. полку 3-ої Зал. Стр. Дивізії.

З таборового життя у Фрайштадті. „Вістник пол., літ. і життя". Відень, 1918. 8°, ч. 35/36, ст. 509.

З Товариства Охорони Воєнних Могил. „Літопис Ч. К." Львів, 1931. 4°, ч. 6, ст. 17—18.

Інформ. матеріял, з трьома іл.

З українського війська. „Гром. Думка". Вецлер. 1917. 4°, ч. 69, ст. 2—3.

Припинення слідства проти полк. Капкана. Ґен. Кондратович представником У. Н. Р. при ґен. штабі. Київська Рада Салд. Депутатів. Відгомін справи полуботківців.

З українського життя. „Гром. Думка“. Вецляр, 1917. 4°, ч. 86, ст. 1—2, ч. 91—92, ст. 3—4.

Обстріл Київа большевиками. Чорноморська фльота під укр. хоругвою. Армія на рум. фронті піддається Україні. Приказ мін. війни Петлюри. Третій всеукр. військовий зїзд. На Україні на початку революції большевиків (листопад 1917). Відповідь України на ультиматум большевиків. Відповідь Совета Нар. Комісарів. Розвій военних подій на Україні. Арештування революційного штабу (укр. в Петрограді).

З Української Республики. „Гром. Думка“. Вецляр, 1918. 4°, ч. 5/6, ст. 4—5; ч. 7, ст. 2—3; ч. 8, ст. 2—3; ч. 9, ст. 2—3; ч. 10, ст. 2—3; ч. 11, ст. 2—3; ч. 14, ст. 2—3; ч. 17, ст. 2—3.

Богато відомостей про війну з московськими большевиками.

Зубенко Ів. Наші лицарі й мученики. Збірка перша. Каліш, 1922. 8°, ст. 28. Збірка друга. Каліш, 1923. 8°, ст. 40. Вид. К.-осв. відд. 3 Зал. див. і Управи Ґен. Штаба.

Матеріял біоґрафічний і про геройства поодиноких визначних борців; в першій частині таких позицій 40, в другій 23.

Зубик Роман. Окремий Залізний Загін. „Літопис Черв. Кал.“ Львів, 1930. 4°, ч. 4, ст. 19—20.

Подано історію його від часу формування до загину. Іл. — знимка дівочої сотні. 1919.

Зубик Роман. Окремий Залізний Загін на задах большевиків. (На основі записок). Кал. „Черв. Калини“ на 1922 р. Жовква, 1922. 8°, ст. 70—74. „Приятель укр. жовніра“ — кал. на 1923. Львів, 1923. 8°, ст. 70—74.

Від Станиславова до Таращі. 12. VI.—21. IX. 1919. Отам. Сіяк. Повстанці.

Зустріч армії Денікина і Петлюри. „Воля“. Відень, 1919. 8°, т. 4, ч. 1, ст. 44—45.

З широкого світу. „Син України“. Варшава, 1920. 4°, ч. 3, ст. 7.

В другій замітці є дані до авдієнції ґен. Вейґанда з головою Укр. Військової Місії у Варшаві.

Іван Грецько і Михайло Любомудрий. Зубенко Ів. Лицарі і мученики. Збірник І. Каліш, 1922. 8°, ст. 20—21.

Муч. смерть. Бугаївка на Таращанщині.

Іванець І. др. Бій під Конюхами (з приводу 15. річниці). Кал. „Черв. Кал.“ на 1932 р. Львів, 1931. 8°, ст. 145—149.

УСС. Наступ Керенського. Полон.

Іванець І. др. Конюхи (спомин). „Світ“. Львів, 1927. 4°, ч. 13/14, ст. 7—12.

З образком і двома портретами.

Іван Коссак. Кал. „Просвіти“ на 1928 р. Львів, 1927. 8°, ст. 278—279.

УСС. Некрольоґ, біоґр. дані.

Іван Коссак. „Рада“. Львів, 1927, ч. 8, ст. 1. Некрольоґ, біоґр. дані.

Іван Коссак. „Світ“. Львів, 1927. 4°, ч. 3, ст. 13. Кор. некрольоґ.

Іван Коссак. „Укр. Голос“. Перемишль, 1927, ч. 6, ст. 3.

Некрольоґ, біоґр. дані.

Іван Коссак. „Укр. Прапор“. Берлін, 1927, ч. 3, ст. 3.

Некрольоґ.

Іван Павлюк, 14-літній хлопець переводить 127 полонених за Збруч. Кал. „Черв. Кал.“ на 1925 р. Львів, 1924, 8°, календаріюм серпень.

Збруч. УГА проти поляків 1919, героїчний вчинок.

Іван Старченко. „Діло“. Львів, 1932, ч. 43, ст. 6.

Хор. І. к. п. Чорних Запоріжців. Некрольоґ.

Іван Чичилович. „Укр. Голос“. Перемишль, 1920, ч. 11, ст. 3.

Надпор. УСС, помер 8. XII. 1919 — некрольоґ.

Ідеалізм і дійсність (У тринадцяту річницю). „Мета“. Львів, 1931, ч. 34, ст. 2.

Загальна оцінка Листопаду.

Ідейні основи Вільного Козацтва. „Вістник Союза Визв. Укр.“ Відень, 1917. 4°, ч. 50, ст. 795—796.

Із дневника Леся Фарановського. „Стрілець“. Стрий, 1929, ч. 16, ст. 2; ч. 18, ст. 2—3.

Січень 1919 на укр. повстанчім фронті. Наварія.

Із щасливих днів. „Стрілець“. Стрий, 1919, ч. 14, ст. 2; ч. 15, ст. 2.

Дві відозви до козаків Нач. Команди і Корпус. Команди до бригади СС.

Іксіон. Українські спартанці. „Укр. Слово“. Львів, 1920, ч. 48.

(ік). Історична пригадка. Триюмфальний вмарш до Київа і соромний відступ. „Діло“. Львів, 1930, ч. 192.

1919. 16. VII—30. VIII. Українські Армії. В 11-ті роковини заняття укр. військами Київа. Критичні розважання.

І. Л. Памяти 359 героїв. „Вісти Укр. Центр. Ком-ту в Польщі“. Варшава, 1926. 4°, ч. 7. ст. 18—20.

Інституції, які обслуговують Дієву Армію. „Україна“. Станиславів, 1920. 4°, ч. 1. ст. 15.

Військово-іст. відділ. Культ.-осв. відділ Дієвої Армії. Укр. Черв. Хрест. Блакитний Хрест.

Inferno... „Укр. Прапор“. Відень, 1919, ч. 13.

Є статистичні дані про смертність в Берестейськім таборі.

Інцигур М. Ґен. Всеволод Петрів. Спомини з часів революції. Ч. 1 і ч. 2. Львів, 1929. Вид. „Черв. Калини“. „Літ.-Наук. Вістник“. Львів, 1929, ч. 7/8, ст. 733.

Рецензія, прихильна.

Іван Легкун. „Промінь“, Чернівці, 1922, ч. 1, ст. 31.

Некрольоґ, четар УГА.

І. Л. Свіжі могили. „Тризуб“, Париж, 1929, ч. 45, ст. 12.

Некрольоґи: пполк. АУНР Миколи Зембицького, пхор. АУНР Марка Мазепи і пор. Херсон. див. АУНР Володимира Озола.

Ілярій Тиморуґ. „Літопис Ч. К.“, Львів, 1930, ч. 7/8, ст. 32.

Посмертна згадка, старшина УГА.

Ірчан М. Перегляд бриґади УСС в Камянці.

„Стрілець“, Камянець под., 1929, ч. 52, ст. 1—2; „Укр. Прапор“, Відень, 1919, ч. 11/12.

Ірчан М. Про українські повстання. Махно і махнівці. Камянець под., 1919, 16°, ст. 40. Бібліотека „Стрільця“ ч. 5.

Ірчан М. Про українські повстання. Махно і махнівці. „Стрілець“. Камянець под., 1919, ч. 78. З приміткою д-ра О. Н.

Ірчан М. Махно і махнівці. (Про українські повстання). „Гром. Думка“ Львів, 1920, ч. 36.

Ірчан М. Махно і махнівці. (Про українські повстання). „Укр. Слово“. Львів, 1920, ч. 36.

Ірч.. (ан) М. УСС. Степан Сміх, хорунжий УСС. „Стрілець“. Стрий, 1919, ч. 29, ст. 4.

Посмертна згадка з біограф. даними.

Ірчан М. Хто такі У. С. С.? Полевий поштовий пост ч. 9. (Дрогобич), 1919, 8°, ст. 16. Накладом ред. час. „У. С. С.“. Число 1.

Слово до новобранців У. С. С. Іст. огляд по 1918 р. включно. Чогож хотять У. С. С.?

Історія Галицької Армії. Програма збирання матеріялів. Камянець под., 1919, 16°, ст. 24. Бібліотека „Стрільця“, ч. 15.

Історія 3-го окремого інженірного куріня. „Вістник 3-го Інжен. Куріня“. Каліш, 1921, чч. 1, 2 (більше не вийшло).

І. Х. хор. Зімовий похід Армії У. Н. Р. „На хвилях життя“. Пйотрків, 1921, чч. 1, 2 (більше не вийшло).

Обстановка до вируху Армії У. Н. Р. в запілля. 2. В запіллю. Там же портр. ґен. М. Омеляновича-Павленка.

І. Ц. Святий вечір на Україні. (Спомин 1920 р.) Календар Ч. К. на 1924 р. Львів-Київ, 1923, 8°, ст. 155—157.

Околиця Винниця-Тульчин-Роґізно.

І. Ц. Отаман Юнаків. „Україна“. Камянець под., 1919, ч. 2.

Докладна біоґрафія.

І. Ш. Із недавнього минулого. Роковини узяття Камянця. „Воля“. Відень, 1920, 8°, т. 4, ч. 2, ст. 84—86.

І. Ш. Історія одного раненого. З оповідання Михайла Петришина. „Літопис Ч. К.“ Львів, 1933, 4°, ч. 1, ст. 7.

В. побут.

Ів. Ш. Список жерел до історії української визвольної війни 1914—1921 рр. „Літопис Ч. К.“. Львів, 1931, 4°, ч. 2, ст. 23—24; ч. 3, ст. 22—23; ч. 5, ст. 23; ч. 6, 23—24; ч. 7/8, ст. 38—40; ч. 9, ст. 24; ч. 10, ст. 23—24; ч. 11, ст. 23. Львів, 1932, ч. 1, ст. 24; ч. 2, ст. 24; ч. 3, ст. 24; ч. 4, ст. 23—24; ч. 6, ст. 23—24; ч. 7/8, ст. 37—39; ч. 9, ст. 24. Львів, 1933, ч. 1, ст. 22—23; ч. 2, ст. 24; ч. 3, ст. 23—24; ч. 4, ст. 23—24; ч. 5, ст. 23—24 і далі.

К. На українському фронті (з 20 серпня по 3 вересня). „Син України“. Варшава, 1920, ч. 7, ст. 2.

Огляд подій на протибольш. фронті 1920 р.

К. Огляд військових подій другого періода боротьби України з большевиками в 1918—1919 рр. „Трудова Громада“. Камянець под., 1920, ч. 145.

Фаховий докладний огляд.

К. Спогад. „Залізний Стрілець“. Каліш, 1921, ч. 33, ст. 4.

Святкування Великодня на фронті і наступ тогож дня з ґен. Удовиченком на ворога.

Кабарівський Богдан. З поїздки до Вадович. „Літопис Ч. К.“. Львів, 1932, 4°, ч. 1, ст. 15—16.

В справі охорони воєнних могил. Є дати і прізвища.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

V. річник / Число 6. / Червень 1933.

*

ЗМІСТ:

Редагують: *Лев Лепкий і В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Мистецьке виконання у 12-ти кольорах в прегарній оправі висилає на замовлення Видавнича Кооп. Ч. Калина Львів, Зіморовича 3.

Портрет геть. І. МАЗЕПИ, кисти арт. В. Дядинюка прикраса кожної хати і установи, у звичайній оправі 2 зл., в кращій 2·50 зл. без оправи 1 зл.

У наших руках розвій рідного промислу!

ПАПЕРЦІ і ТУТКИ повноватки

„КАЛИНА“

є найздоровші і з найкращого сирівця

ПИТАЙТЕ У КОЖНІЙ ТРАФІЦІ!